

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 9, Sayı 25, Kasım 2022 / Volume 9, Issue 25, November 2022

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SONLARI 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE NAFKA SORUNSALI *According to Archival Documents the Problem of Alimony in Ottoman Empire from the Late 19th Century to the Early 20th Century*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 20.09.2021
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 10.11.2022
Sayfa/ Pages : 541-565
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2022.227>

Gül Hanım GÖKTAŞ CENGİZ

(Dr. Öğr. Üyesi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta / Türkiye, e-mail:
hanimgoktas@sdu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5647-7818>

Atıf/Citation

Göktaş Cengiz, Gül Hanım, "Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Nafaka Sorunsalı", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9/25, 2022, s. 541-565.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 9, Sayı 25, Kasım 2022.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 9, Issue 25, November 2022.

ISSN: 2148-5704

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SONLARI 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE NAFKA SORUNSALI

*According to Archival Documents the Problem of Alimony in Ottoman Empire from the Late
19th Century to the Early 20th Century*

Gül Hanım GÖKTAŞ CENGİZ

Öz: Erken dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'nde erkekler tarafından ödenip kadınların kendisinin ya da çocuğu adına aldığı nafakalar ailenin geçimi adına önemli bir gelir kaynağıdır. İslam hukukunu esas alan Osmanlı Devleti, evlilik içerisinde olduğu gibi boşanma sonrasında da ailenin nafakasının sağlanmasına önem vermiştir. 19. yüzyılda yaşanan modern gelişmeler ile birlikte bu durumu mahkemeye daha fazla taşıyan kadınlar, dolayısıyla bir hak arayışına girmişlerdir. Sosyal devlet anlayışının da bir gereği olarak devlet kadınların yanında durmaya çalışsa da bu konudaki sıkıntıları engelleyememiştir. Özellikle ailesini terk edip giden erkekler, bulduktan sonra peşinen bir miktar nafaka sağlasalar da daha sonraki ödemelerini gerçekleştirmemişlerdir. Sonu gelmeyen bir bekleyiş içerisinde olan kadınlar, hem bu belirsizliği ortadan kaldırmak hem de omuzlarındaki ağır yükten kurtulmak istemişlerdir. Memleketine geri dönen ya da ailesinin geçim sıkıntısını sonlandırmaya çalışanlar olduğu gibi, onlarla görüşmek istemeyip boşananlar da vardır. Kimsesi olmayan aileler ile asker ailelerine ise, devlet gereken desteği sağlamıştır. Gerekirse askerlikten muaf tutmuştur. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru devletin içte ve dışta yaşadığı sorunlardan kaynaklanan, gayrimüslim ailelerin nafaka davalarında yaşadığı problemler ise, “teba’yı devlet-i milliyeye hâkim tabi’i nesebinden” şeklinde birlik ve beraberlik sloganı ile çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, nafaka, devlet, aile, boşanma, terk, muhtaç

Abstract: From the early periods of Ottoman Empire, the alimony paid by men and received by women on behalf of themselves or their children was an important source of income for the family's cost of living. Based on Islamic law, Ottoman Empire puts emphasis on providing alimony for the families after divorce as well as during marriage. Thanks to the developments in modernization in the 19th century, women started to seek rights by taking this situation to the courts more effectively. Although the state tried to stand by women as a requirement of the social state understanding, it could not prevent the problems on this issue. Especially, when the men who left their families were found, they were made to pay some alimony in advance, but they did not make their next payments. Women in an endless waiting wanted to terminate this uncertainty and get rid of the heavy burden on their shoulders. There were those who turned back to their hometowns or tried to end their families financial difficulties, as well as those who didn't want to meet with their families and got divorced. On the other hand, the state gave essential supports to the homeless families and families of the soldiers. The state exempted them from military service when it was necessary. Especially, towards the end of the 19th century, the problems of the non-Muslim families in alimony cases due to the internal and external problems of the state were tried to be solved with the slogan of unity and solidarity which was “teba’yı devlet-i milliyeye hâkim tabi’i nesebinden”.

Key Words: Ottoman, alimony, state, family, divorce, abandonment, dependant

Giriş

Şemseddin Sami nafakayı, “te’ayyüş (geçim) için lâzım olan akçe, ihtiyacât-ı zarûriye masrafı ve yetimlere veya tatlik (boşanmış) olunmuş bir kadına vesâir eşhâsa (şahıslara) te’ayyüşler için cânib-i şer’-i şeriften tahsis olunan ve verdirilen akçe” şeklinde tanımlamıştır.¹ Kısaca lügatte, kişinin bakmaya mecbur olduğu kişilere mahkeme kararıyla bağlanan aylığa ya

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yay., 2004), 1467.

da vermiş olduğu nakit, eşya, mesken gibi unsurlara nafaka denmiştir.² Aynı zamanda hayatın devamı için yapılan zorunlu harcamaları ifade eden nafaka, aile hukuku ilişkisinden ve mülkiyet ilişkisinden doğan şekilde ikiye ayrılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen evlilik ve akrabalık nafakası aile hukuku ilişkisinden doğan nafakalara dâhildir. Evlilik nafakasından İslam hukukçuları borçlu olanın erkek (fakir, kayıp, hasta bile olsa) alacaklı olanın kadın (ekonomik gücü yerinde bile olsa) şeklinde belirlenmesinde hemfikirdirler. Nafaka borçlusunu olan koca, karısının normal bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan ihtiyaç maddelerini karşılamak zorundadır. Ancak bu noktada eşlerin mali durumu ile örf ve âdetin dikkate alınması gerekir.³ Genellikle kaynaklarda söz konusu ihtiyaçlar gıda maddeleri, giyim eşyası, mesken ve mesken için gerekli ev eşyaları, hizmetçi masrafları, çocukların bakım giderleri, tedavi ve hekim harcamaları, evlendirmedeki çeyiz masrafları ve ölüm hâlinde defin masrafları şeklinde sıralanmıştır. Bunların tamamının nafaka kapsamında sayılıp sayılmayacağı hususunda farklı görüşler bulunsun da İslam hukukçuları ihtiyaçların karşılanmasında lüks ve gösterişe kaçmadan genel prensiplere ve özellikle örfeye göre uygun bir belirleme yapılması gerektiği konusunda görüş birliğindedirler.⁴

Araştırma kapsamında genellikle kadınların kendisi ve çocukları adına talepleri sonucu eşlerin ödediği ya da ödeyemediği nafakalar arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Belgelerde nafakalar; boşanma sonrasında ve kocaların kaybolması sonrası istenen olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her ikisinde de ortak sorun evin geçimini sağlamakla yükümlü erkeklerin üzerine düşen nafakayı ödeyememesinden kaynaklıdır. Durum mahkemeye taşınıp peşin ödeme ya da taksit kararına bağlansa bile ödeme konusunda süreklilik söz konusu değildir. Burada devlet kademelerinde çalışan kişilerin nafakaları hariçtir. Osmanlı Devleti, çağın gereği olarak sosyal devlet anlayışı ile duruma müdahil olmaya çalışsa da içinde bulunduğu şartlar gereği bu pek mümkün olmamıştır. Araştırmada aile içindeki nafaka problemleri gerek devletin gerekse kadınların kendilerince ürettikleri çözümler ile ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Boşanma Sonrası Kadın ve Çocuk Nafakası

Evlilik akdinin hukuki sonuçlarından olan nafaka, aile olmanın sonucu mülkiyet ilişkisiyle bağlantılı bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamalardır. Gerek mahkeme tarafından gerekse tarafların rızasıyla kararlaştırılan nafaka miktarı koca yaşadığı sürece zaman aşımına uğramamaktadır. Önceden tespit edilmiş nafaka miktarı ise, sadece bir aylık zaman aşımına uğrayabilmektedir.⁵ Bu çerçevede koca karısının nafakasını ödemezse ya da eksik öderse kadın mahkemeye başvurup hakkını arayabilmektedir. Mahkemeye çağırılan koca, gelmezse kadının nafaka talebi kocanın gıyabında dinlenerek dava bir sonuca bağlanmaktadır. Bu durumda hâkim tarafların mali ve sosyal durumlarını dikkate alarak nafaka miktarı tayin eder. Bu çerçevede 19. yüzyıl Osmanlı mahkemelerinde gerçekleşen boşanma davalarında yapılan ilk iş, kocanın boşandığı karısına nafaka tahsis etmesidir.⁶ Fakat, genellikle kadınların bunu bizzat talep ettikleri görülmüştür. Nitekim bir boşanmadan sonra Kuleli Burga sakinlerinden Cevriye Hatun kocasından nafaka istemiştir.⁷

Sosyal devlet anlayışının da gelişmeye başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nde sosyal hakların daha fazla ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda kadınların nafakalarını teminleri konusunda devletin etkinliği söz konusudur. Mesela bir arşiv belgesinde Deniz Polis Merkezi memurlarından Giritli İbrahim Efendi ile Fatma Hanım arasında olan

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, (İstanbul: MEB Yay., 1993), 642; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), 933.

³ Celal Erbay, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 32, (2006): 282. Nafakanın Kur'an-ı Kerim'deki hükmü için bkz. Talak Suresi: 6-7, Bakara Suresi: 233.

⁴ Erbay, "Nafaka", 284.

⁵ Erbay, "Nafaka", 282.

⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA.), Dâhiliye Mektubi Kalemî (DH.MKT.) Dosya No.: 2001, Gömlek No.: 9, Tarih: 21 Safer 1310 (14 Eylül 1892).

⁷ BOA. DH.MKT. 1636/87, Tarih: 13 Zilkade 1306 (11 Temmuz 1889).

nafaka davasından dolayı kocanın hastalığının tedavisinin geciktirilmeye müsait olduğu öncelikle nafaka davasının sonuçlandırılmasının uygunluğu anlaşılmaktadır.⁸

Evlilik sonucu meydana gelen çocukların bakım ve nafakası hususu da devletin önem verdiği konulardandır. Osmanlı ailesinde çocuk babanın hukuki denetim ve velayeti altında olurken, hıdânesi (beslenmesi, bakımı, terbiyesi) annesine ait olmuştur. Çünkü hukukçular, çocukların erken çocuklukta duygusal ve fiziksel olarak annelerine daha fazla ihtiyaç duyduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle kadımlar, boşanma ya da eşlerini kaybetmeleri durumunda erkek çocuklarını yedi, kız çocuklarını ise dokuz yaşına kadar yanlarında tutma hakkına sahip olmuşlardır. Buna “hıdâne hakkı” denilmiştir. Bu süre boyunca çocukların nafakaları babaları, onun yokluğunda ise, diğer erkek akrabaları tarafından karşılanmıştır.⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi, şeri hukukta eşler boşandıktan sonra çocuklar belli bir yaşa gelinceye kadar anne yanında kalmaktadırlar. Fakat durumun aksinin yaşandığı kimi zaman küçükte olsa çocukların bakımının babaya verildiği, durumlar da yok değildir. Nitekim 1895 yılında Karahisar Mirlivası olan Mehmed Paşa, karısı Saadet Hanım’dan boşandıktan sonra iki kız çocuğuna aylık 500 kuruş nafaka vererek anne yanında kalmalarını kabul etmiştir. Fakat daha sonra her nedense çocukların bakımı tamamen babaya geçmiştir.¹⁰ Bir başka nafaka davasında ise, İçelli Mehmet Efendi’nin İstanbul’da bulunan kızına nafaka olarak bir kereye mahsus 1 lira gönderdiği, daha sonra başka para göndermediği anlaşılmaktadır. Duruma tepki gösteren karısının Mehmet’in nafaka göndermektense kızını yanına almasını istemiştir.¹¹

Bazen annesi yaşamayan küçük çocukların bakımı baba yerine anneanneye ya da başka akrabalara verilmiştir. Mesela komiserlik kâtiplerinden Nebil Bey, kızı Münire’nin bakımını akrabalarından birisine bırakmış ve ona aylık 200 kuruş nafaka vermiştir.¹² Yine yaverandan Süvari Muallimi Kaymakamı olan Mehmed Ali Bey’in karısı öldükten sonra kızına kayınvalidesi bakmaya başlamıştır. Ancak Mehmed Ali Bey, kızını kayınvalidesinden almak için bir taraftan hıdâne davası ile uğraşırken diğer taraftan onun kızını gayrimüslim Yunan bir adamla evlendirmesini engellemek istemiştir. Bu konuda da kayınvalidesini dava eden Ali Bey, kızını istediği gibi göremediğini yanında bulunduramadığını ifade ederek şikâyette bulunmuştur.¹³

Yeterli mal varlığı ve geliri olan çocukların yakınlarınca nafakasını karşılama zorunluluğu bulunmayıp, masrafları kendi mal varlığından karşılanabilmektedir.¹⁴ Hatta vasileri ya da velayeti üzerinde olan kişiler çocuğa zaman içerisinde borçlu hâle gelebilirler. Nitekim İnöz’de ikamet edip ölen Dizdar Ahmet’in yetim kalan çocuğunun vesayeti annesi Efkan Hatun adına kardeşi İbrahim’e bırakılmıştır. Fakat hissedar olan kardeş vasinin ölümü üzerine hisse hükümete geçmiştir. Efkan Hatun ve diğer hisse adına devletin de izniyle bir sene müddetle 85 adet Osmanlı altını ticarete kullanılmıştır. Fakat kızın hissesinin bir kısmı mahkeme tarafından alınmış. 13,5 Osmanlı altını da Ziraat Bankası Dedeagaç sandığına borcu için ödenmiştir. Hatta anne Efkan Hatun, İnözlü Nuri Efendi’ye olan 25 bin kuruşluk borcunu oğlunun nafakasından ödeyerek ona borçlanmıştır.¹⁵

⁸ BOA. Dâhiliye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR.) 52/66, Tarih: 12 Şevval 1328 (17 Ekim 1910).

⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul: Timaş Yay., 2010) 135 ve 137; Ali Bardakoğlu, “Hıdâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 17, (1998): 467-471; Erbay, “Nafaka”, 283; Galata gümrüğü kimyagerlerinden Hekim Binbaşı Ahmet Hüseyin Efendi oğlu Necdet’e nafaka tahsis edilmiştir. BOA. Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO.) 3330/249721, Tarih: 09 Cemaziyelevvel 1326 (9 Haziran 1908). Ergenlik dönemine girmiş olan erkek, fiziki ve akli dengesinde bozukluk, askerlik, öğrencilik gibi sebeplerle gelir temini yoksa yine bu çağa ulaşmış kız evli değilse -gelir temini olsa bile- nafakası kendi malları ya da yakınları tarafından karşılanır. Erbay, “Nafaka”, 283.

¹⁰ BOA. Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS.) 334/68, Tarih: 24 Safer 1313 (16 Ağustos 1895).

¹¹ BOA. Zaptiye (ZB.) 477/17, Tarih: 25 Cemaziyelevvel 1325 (6 Temmuz 1907).

¹² BOA. Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04) 739/89, Tarih: 31 Aralık 1893.

¹³ BOA. Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) 26/16, Tarih: 21 Şevval 1309 (19 Mayıs 1892).

¹⁴ Erbay, “Nafaka”, 283.

¹⁵ BOA. Teftişat-ı Rumeli Evrakı Arzuhaller (TFR.I.ŞKT.) 18/1730, Tarih: 14 Cemaziyelahir 1321 (7 Eylül 1903).

Babası ölen, kazaya karışan çocuklara ise nafaka temini, kimi zaman devlet desteği sağlanarak muhtacın maaşı tarifesinden¹⁶ kimi zaman da padişahın atıyye-i seniyyesinden¹⁷ verilmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde hayır faaliyetlerinin arttığı, sosyal devlet kavramının belirginleşmeye başladığı bu devirde böyle maaşların artış gösterdiği anlaşılır.¹⁸ Nitekim İstanbul'da Beşiktaş'tan Galata'ya son postasını yapan tramvayın çarpması sonucu ağır yaralanıp hastanede bir ay kadar tedavi gördükten sonra da hayatını kaybeden Makaracı Cafer geride bir eş ile 3 yetim çocuk bırakmıştır. Bu sebeple eşi Fatma devletten nafaka yardımı talebinde bulunmuştur. Muhtacın taifesinden olduğu anlaşılın kadın ve çocuklarına maaş bağlanmıştır.¹⁹ Yine Rumeli Müfettişliğinden gelen bir telgrafta Zelinkova istasyonunda katledilen iki Bulgar'ın eşlerinden başka altışar yetimi olduğundan yüzellişerden aylık 300 kuruş nafaka tahsis edilmiştir.²⁰ 1892 yılında Selânik'ten İstanbul'a gelen ve muhtaç durumda bulunan Rabia ve Fatma, Babialı duacısı İbrahim Edhem Efendi'nin evine sığınmış, nafakaları ise günlük 6'şar kuruştan Padişahın atıyye-i seniyyesinden verilmiştir.²¹

1.1. Nafaka Ödemelerinde İşleyiş

Osmanlı Devleti'nde mahkeme, kadına, karar altına alınan nafakasını karşılayabilmesi için kocasının mülkiyetindeki nakit ve temel gıda maddeleri gibi nafaka cinsi mallardan harcama izni vermiştir. Hatta kira gelirleri ve maaşı da bu kapsamdadır.²² 19. yüzyılın sonları Osmanlı arşiv belgelerinde, boşanmadan sonra çoğu nafakanın maaştan kesinti şeklinde yapıldığı anlaşılmıştır. Böylece kocaların, ödeyememe gibi mazeretleri tamamen ortadan kalkmıştır. Nafaka miktarlarının tespitinde ise, nafaka verecek kişinin maddi durumu ile alacaklının ihtiyacı esas alınmıştır. Nitekim bir belgede, eski karısına mihr, çocuklarına nafaka borcu olan Matbuat-ı Dâhiliye Kalemî Halifesi Hidayet Efendi'nin maaşından gerekli kesintilerin yapılarak gönderilmesini isteyen Dersaadet İlamat-ı Şeriyye İcra Memurluğuna, belirtilen miktarın müracaat edecek bir tahsildara teslim edilmek suretiyle, gönderilmesi tebliğ edilmiştir. Buna göre Reşide Hanıma 400, küçük kızına aylık 75 kuruş nafaka bağlanmıştır.²³ 12 Nisan 1893 yılındaki bir arşiv belgesinde ise, Şûra-yı Devlet hademesinden İbrahim Edhem Ağa'nın boşadığı karısına 681 kuruş borcu ile iki oğlunun aylık 150 kuruşluk nafakasının eski eşinin mahkemeye müracaat etmesi ile ödenebileceği belirtilmiştir. Maaştan kesinti şeklinde yapılacak ödemenin dörtte birlik değeri olan 89 kuruşun ise senenin başından yani (Rumi takvim esasına göre) Mart ayından itibaren verilmesi karara bağlanmıştır.²⁴ Yine Muhasebe

¹⁶ Muhtacın maaşı, yoksul yaşamının devlet güvencesi altına alınması, ihtiyaç sahiplerinin korunması amacıyla verilen bir maaştır. Dul kadınlara, yetimlere, din adamlarına, mühtedilere, muhacirlere, dergâh ve tekkelere, özürülere, felaketzedelere, asker ailelerine ve öğrencilere verilen bu maaş şüphesiz toplumun her kesimini kapsamakta gerçekten fakir ve yardıma muhtaç kişiler araştırılıp onlara verilmekte idi. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876- 1914*, (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 53.

¹⁷ Padişahların verdikleri hediyeler hakkında kullanılan bir tabirdir. Arapça bir kelime olan atıyye hediye bahşiş demektir. Padişahlar muhtelif vesilelerle saray ve hükümet hizmetinde bulunanlara atıyye verirlerdi. Atıyye olarak para verildiği gibi kılıç, saat, enfiye kutusu da verilir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I., 110-111.

¹⁸ Gül Hanım Cengiz, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Sosyal Yardım Uygulaması: Tev'em Maaşı", *OTAM 41*, (2017): 57-78.

¹⁹ BOA. BEO.462 /34594, Tarih: 22 Safer 1312 (25 Ağustos 1894); BEO. 389/29140, Tarih: 16 Şevval 1311 (22 Nisan 1894).

²⁰ BOA. BEO.2215/166098, Tarih: 19 Şaban 1321 (10 Kasım 1903).

²¹ BOA. BEO. 52/3838, Tarih: 23 Muharrem 1310 (17 Ağustos 1892). Bu türden yardım isteyenlerin sayısı az değildir fakat belli bir araştırma sonucu gerçekten muhtaç olduğu tespit edilen kişilere yardım yapılmıştır. BOA. BEO. 213/15964, Tarih: 19 Zilkade 1310 (4 Haziran 1893); BOA. DH.MKT. 2054/37, Tarih: 3 Şaban 1310 (20 Şubat 1893); BOA. DH.MKT. 2057/71, Tarih: 13 Şaban 1310 (2 Mart 1893) Trablusgarp ve Kastamonu Kapı Kethüdası olan Kâmil Bey'in ölümü üzerine kalan maaşının 1800 kuruşundan 1000 kuruşu ailesine verilmiş. Ayrıca karısı Melek Hanım'a tekaüt sandığından gelen maaşa ek olarak muhtacın maaşı bağlanmıştır. BOA. BEO.1002/75106, Tarih: 07 Rebiyülahir 1315 (5 Eylül 1897)

²² Erbay, "Nafaka", 282.

²³ BOA. DH.MKT. 956/63, Tarih: 9 Rebiyülevvel 1323 (14 Mayıs 1905)

²⁴ BOA. DH.MKT. 12/28, Tarih: 25 Ramazan 1310 (12 Nisan 1893) Belgenin Rumi tarihi: 31 Mart 1309.

kalemi kâtiplerinden Mehmet Saadettin Efendi'nin karısına mihr-i müeccel ve iddet nafakası ile iki çocuğunun nafakasının, maaşının dörtte birinden ve toplam üç maaşın dörtte biri olan 197 kuruşun da ilk çıkacak maaştan itibaren verilmesi istenmektedir.²⁵ Burada Mehmet Saadettin Efendi'nin üç maaştır çocuklarına nafaka vermediği anlaşılmaktadır. Örneklere bakıldığında, nafaka borcu olan erkeklerin devletin belirli kademelerinde sabit gelirli görevliler olarak çalıştıkları görülmektedir. Kadına ve çocuğa ayrı ayrı bağlanan nafakaların verilme tarihinden geriye dönük olarak da toplu şekilde maaşından kesinti yapıldığı tespit edilmektedir.

Eşlerinden boşanan kadınlar, kendi nafakalarından vazgeçseler bile çocuklarının nafakalarını babalarından almak konusunda ısrarcı olmuşlardır. Örneğin Musul'da Muavin Hamdi Bey, oğlu Zahid Bey'e aylık 300 kuruş nafaka vermekle yükümlü tutulmuştur. Fakat bir süredir biriken 10.200 kuruş kadar nafakayı ödemediği için çocuğun per perişan kalmasına sebep olmuştur. Anne Atiye Hanım'ın davası üzerine çocuğun şimdiye kadar biriken nafaka borcunun babanın maaşından kesilmesine, bundan sonra da aylık 300 kuruş nafakanın düzenli olarak ödenmesine karar verilip babaya tebliğ edilmiştir. Ödemediği takdirde maaşından tekrar tekrar kesinti yapılacağı kendisine bildirilen bir başka husustur.²⁶ Yine Konya Gölhisar nahiyesi müdürü Ali Efendi, karısı ile boşanması üzerine anne yanında kalan oğlunun tahsil ve terbiyesi için bir miktar akçeyi maaşından vermiştir. Ancak bir süre sonra Ali Efendi çocuğu yanına almak istediğinde, kadın oğlunu veremeyeceğini, gerekçe olarak da şimdiye kadar hiçbir şekilde ödeme yapmadığını söylemiştir.²⁷ Hakikaten 1890 yılında yapılan araştırma ile Ali Rıza Efendi'nin oğlu Ahmed Tevfik'i 6 sene önce 3 yaşında iken bıraktığı, şimdi 9 yaşına ulaşan oğlunun nafakasını ödemediği için fakruzaruret içinde bulunduğu üzerinde durulmuştur.²⁸

Maaştan kesilmesine karar verilen nafakalar ödenmediği takdirde derhâl kişiye ihtarname gönderilmektedir. Nitekim Reda kazası kaymakamlığına tayin olunan Ali Akif Efendi'nin, kızına biriken 4800 kuruşluk nafaka borcunun maaşının dörtte birinden, 417 kuruşun da aydan aya kesilerek gönderilmesine karar verilmiştir. Fakat bu ücretin ödenmediği öğrenildiğinde, Akif Efendi'ye ihtarname gönderilmiştir.²⁹

Birikmiş nafaka borçları sonucu ödemekte zorluk çekenlere gereken kolaylık sağlanmıştır. Söz konusu kolaylık nafakanın bir kısmının peşin, geriye kalanının maaştan kesinti şeklinde olmasıdır. Nitekim Hanekin kazasında oturan Bağdat Zaptiye Binbaşısı Mahmut Efendi'nin boşadığı karısı ve kızına vermesi gereken birikmiş 10 bin kuruş nafaka borcunun tahsilinin kolaylaştırılmasına karar verilmiştir.³⁰ Yine bir başka olayda mahkeme Cemile Hanım ile kızına nafaka ve mihr borcu olan Dâhiliye memurlarından Besim Bey'den 3 bin kuruşun hemen, geriye kalanın da aylık maaşının dörtte biri kesilerek alınmasına karar verilmiştir.³¹

Baba ve koca konumunda olan bazı şahısların nafaka ödemelerinde maaşından yapılan kesinti ile zor duruma düştükleri de anlaşılmıştır. Nitekim Kaymakam Musa Hilmi Efendi'nin karısı Nevibe ile kızları Firdevs ve Methiye Hatunların nafakaları için kaymakamın maaşının dörtte biri haczedilmiş, ancak bu para geçimlerine yetmediğinden ve geçmişten de biriken ödemeleri olduğundan maaştan daha fazla kesinti yapılmasına karar verilmiştir. Kaymakam, maaşının yarısı kesilirse oldukça zor durumda kalacağını belirtse de yetkili merciler tarafından bu durumda herhangi bir şey yapılamayacağı şeklinde cevap verilmiştir.³²

Çocukların yaşları büyüdükçe ihtiyaçları artacağından nafakaya zam meselesi de gündeme gelebilmiştir. Nitekim hicri 1306 miladi 1888 / 1889 yılında İstanbul Şeriye

²⁵ BOA. DH.MKT. 835/3, Tarih: 9 Muharrem 1322 (26 Mart 1904)

²⁶ BOA. DH.MKT. 2189/83, Tarih: 02 Zilhicce 1316 (13 Nisan 1899)

²⁷ BOA. DH.MKT. 1590/40, Tarih: 01 Cemaziyelahir 1306 (2 Şubat 1889)

²⁸ BOA. DH.MKT. 1764/96, Tarih: 10 Safer 1308 (25 Eylül 1890)

²⁹ BOA. DH.MKT. 1495/105, Tarih: 8 Recep 1305 (21 Mart 1888)

³⁰ BOA. DH.MKT. 1924/69, Tarih: 21 Recep 1309 (20 Şubat 1892)

³¹ BOA. DH.MKT. 1589/19, Tarih: 27 Cemaziyelevvel 1306 (29 Ocak 1889)

³² BOA. Teftişat-ı Rumeli Selânik Evrakı (TFR.I.SL.) 70/6962, Tarih: 25 Safer 1323 (1 Mayıs 1905)

Mahkemesinde Hatice Hanım ile Ahmet Efendi arasında 3 yaşındaki oğlunun adına nafaka davası görülmüştür. Kadın çocuğunun 3 yaşına geldiğini, ihtiyaçlarının arttığını ifade ederek nafakasına zam isterken, erkek çocuğun henüz söz konusu yaşa ulaşmadığını söyleyerek zam talebine itiraz etmiştir. Çocuğun doğum yeri olan Hızır Bey Mahallesi'nden alınan 20 Cemaziyelevvel 1303 / 24 Şubat 1886 tarihli doğum ilmühaberi tartışmayı sona erdirirken babanın itirazı kabul edilmemiştir.³³ Durumun aksine kimi kocalar da ailesinin geçimini sağlayamadığından maaşına zam talep etmişlerdir. Mesela Şerif Mehmet, bu münasebetle maaşına münasip miktar zam yapılmasını talep etmiştir.³⁴

Yukarıda Osmanlı Devleti'nde hukukun, kadının nafakasını kocasının mülkiyetindeki mallardan ve bunlara ait gelirlerden sağlayabileceğinden bahsedilmişti. Burada söz konusu hukukun kadına, kocası adına üçüncü kişilerden borç alma yetkisi de verebildiği görülmüştür.³⁵ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın sonlarında yaşayan Hacer isimli bir kadın, kocası Mustafa Ağa'nın emlak ve arazisini satmak üzere bir sene önce Bursa'ya gittiğini, geri dönmediğini "düçâr-ı zaruret" içinde olduğunu söylemiştir. Geçim sıkıntısı çeken kadın, kocası adına ikamet ettiği Kastamonu Yeni Mahallede bazı kimselerden 251 kuruş mihr-i müeccel ile nafakası yerine borç almıştır. Durumunu mahkemeye bildirip kocasına nafaka davası açan Hacer, toplamda 300 kuruşun kocası tarafından ödenmesini ve "taht-ı temine alınmasını" istemiştir.³⁶

19. yüzyılın sonlarına doğru devletin, sosyal hayatta meydana gelen gelişmeleri işleyiş açısından da hayata geçirmeye çalıştığı anlaşılır. Bu çerçevede aile hukukundan kaynaklı davalarda yaşanabilecek sorunları en aza indirmeye çalışmıştır. Boşanma, nafaka davalarında tarafların mahkemeye kendi istekleriyle katılımını esas almıştır. Ancak bu tür davalarda hazır bulunması gereken kişiler davete icabet etmediklerinde zabıta memurlarınca zorla getirilmiştir. Fakat bu anda da bazı zabıta memurlarına şiddet gösterilip zorluk çıkarıldığından, davalarda gecikme yaşanmıştır. Bu sebeple her ne olursa olsun işleyişin aksamaması için davalarda gecikmeler önlenmeli, zabıta memurlarının görevlerini hakkıyla yerine getirmelerine yardımcı olunmalıdır.³⁷

Kurumlardaki işleyişin aksamaması adına devletin verdiği karara uymayarak nafaka vermeyi kabul etmeyenler ya da birikmiş nafaka borcunu ödemeyenler gerekli cezai yaptırımlara çarptırılmıştır. Bunların başında hapis cezası gelir. Nitekim, nafaka vermediğinden haksız yere hapis yattığını söyleyen Hüseyin, tahliyesini isteyen;³⁸ karısı ile kızına fazladan nafaka borcu bulunan Hacı Dursun, hapis cezasına zorlandığına itiraz eden birer dilekçeyi mahkemeye sunarlar.³⁹ Yine Aydın'da Süleyman, karısının nafakasını ödemediğinden tutuklanır. Ancak kısa bir süre sonra babasının Marmaris kazası naibi ve sandık emini olması sebebiyle gayrimeşru yollar ve mülki amirlerin baskıları ile salıverildiği iddia edilir.⁴⁰

1.2. Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getir(e)meyenler

Nafaka konusunda devletin titiz çalışmalarına rağmen, kocaların nikâhında olan kadın ve çocuklarının dahi geçimini sağlamamakta âdeta direndikleri görülmüştür. Örneğin, Macuncu Seyyid Hacı Mehmet nikâhındaki karısı Ayşe'ye ve çocuğuna "infak" vermemekte direnmekte "hanesine kabul etmemek"tedir.⁴¹ Yine Hafize Advıye Hanım, Bulgaristan'daki kocası Hüseyin Beyzade Lütfi Bey'den nafaka talebinde bulunsa da koca, veremeyeceğini bildirince kanuni

³³ BOA. DH.MKT. 1613/110, Tarih: 7 Şaban 1306 (8 Nisan 1889)

³⁴ BOA. BEO. 1012/75883, Tarih: 28 Rebiyülahir 1315 (26 Eylül 1897)

³⁵ Erbay, "Nafaka", 283.

³⁶ BOA. DH.MKT. 1610/113, Tarih: 25 Recep 1306 (27 Mart 1889)

³⁷ BOA. BEO.3755/281555, Tarih: 15 Cemaziyelevvel 1328 (25 Mayıs 1910)

³⁸ BOA. DH.MKT. 1793/111, Tarih: 8 Cemaziyelevvel 1308 (20 Aralık 1890)

³⁹ BOA. BEO.3847/288501, Tarih: 18 Muharrem 1329 (19 Ocak 1911)

⁴⁰ BOA. DH.MKT. 1844/98, Tarih: 20 Zilkade 1308 (27 Haziran 1891)

⁴¹ BOA. BEO. 1194/89545, Tarih: 28 Rebiyülahir 1316 (15 Eylül 1898)

yollara başvurmuştur.⁴² Mülazım Fazıl Bey kızı için belirlenen nafakayı İcra Dairesi vasıtasıyla vermeyi beklemiştir.⁴³

Boşanma konusunda kararlı olan kadınlar ise, evliliği sürdürme noktasında son raddeye gelmiş olacaklar ki, kocasının kendisini boşaması karşılığında nafaka ve mihr talep etmeyeceğini belirtmişlerdir. Bu aslında kocanın kendisini boşaması için bir ikna yöntemidir. Nitekim Mamûretü'l-aziz vilayetinden Hatice Hanım, kocası Süvari Çavuşu Mustafa'nın kendisini boşaması karşılığında nafaka ve mihr hakkından vazgeçeceğini bildirirse de ondan bir cevap alamamıştır.⁴⁴

Çoğu erkek karısını nafaka ve mihr vermemek adına maddi olarak fazladan sorumluluğa girmemek için boşamak istememiştir. Boşanacaklarsa, nafaka almayacağı şartını kabul ettirmeye çalışmışlardır. Fakat, sonuç her zaman istedikleri gibi olmamıştır. Nitekim Mehmet, karısını köy ihtiyar heyeti ve şahitlerinin huzurunda 3 yaşındaki oğlunu da ona vermek şartıyla resmî senet ve rıza ile boşamıştır. Fakat karısı Hatice, boşanmadan 20 gün sonra Radovişte Mahkemesine nafaka davası açmıştır. Mahkemeye itiraz ederek gelen koca boşanmaya dair senedi kanıt gösterse de yevmiye 1 kuruş nafaka bağlanmasına karar verilmiştir. 3 aydan beri zor durumda olduğunu bildiren Mehmet, duruma itiraz ederek, eski karısının nafaka istemeden boşanmayı kabul ettiğini söylemiş, çocuğunun kendi annesine verilmesini talep etmiştir. Ancak mahkeme hıdâne hakkının çocuğun annesi yaşadığı takdirde ona ait olduğunu söyleyerek itirazı kabul etmemiştir.⁴⁵

Mahkemece belirlenen nafaka miktarına, kazançlarının ve “güçlerinin” yetmediğini belirten bazı erkeklerin itiraz ettikleri görülmüştür. Berkofça kasabasındaki emlakini satmak üzere ailesinin yanından 5 sene önce ayrılan İsmail Efendi'ye karısının nafaka davası açması ile aylık 300 kuruş vermesi kararlaştırılmıştır. Fakat İsmail Efendi, belirlenen miktarı ödemeye “muktedir” olamayacağını beyan etmiştir.⁴⁶ Bazen kadınların defalarca nafaka davası açması üzerine mahkemenin kocanın gelir durumunu incelediği ya da şahit dinleme yoluna giderek yeni miktar belirlediği anlaşılmıştır. 7 Mayıs 1908 tarihli bir belgede, Erzincanlı olup İstanbul'da Baruthane amelelerinden olduğu anlaşılan Arif'in memleketinden gönderilen resmî vesikalar ile durumu incelenerek karısı ve kızına nafaka tayinine gidilmiştir.⁴⁷ Fakat 18 Mayıs 1908'te Arif, karısı ile kızına mahkemece belirlenen nafaka miktarını veremeyeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine mahkemede onun maddi durumunu gösteren nafaka hüccetinin aslı olmadıkça bir uygulama yapılamayacağı kararı verilerek dava ertelenmiştir.⁴⁸ Aradan birkaç ay geçtikten sonra 8 Ağustos 1908'te, Arif'in boşanmış olduğu karısı ile kızı nafaka temini için bir kez daha mahkemeye başvurarak, fakir durumda bulduklarını ve davanın bir an evvel sonuçlanmasını istemişlerdir.⁴⁹

Bazı kocalar ise âdeta varını yoğunu karısı ve çocuğuna verince kendileri fakir duruma düşmüşlerdir. Nitekim Erzurum'da eski polis memurlarından Hacı İbrahim, karısını boşadıktan sonra ona ve kızına tüm eşyası ile birlikte aylık 250 kuruş nafaka verince, ek bir geliri de olmadığından sefil muhtaç bir duruma düşmüştür. Daha sonra İstanbul'a gelen ve burada tutuklu olan İbrahim, karısı Şehved'in nafaka talebi karşısında oldukça şaşırılmış, durumunu anlatan dilekçeyi mahkemeye sunmuştur.⁵⁰

⁴² BOA. Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.) 176/13, 03 Ocak 1890.

⁴³ BOA. ZB. 409/32, Tarih: 18 Zilhicce 1326 (11 Ocak 1909)

⁴⁴ BOA. ZB. 446/86, Tarih: 21 Rebiyülahir 1325 (3 Haziran 1907)

⁴⁵ BOA. TFR.I.ŞKT.16/1520, Tarih: 04 Cemaziyelevvel 1321 (29 Temmuz 1903)

⁴⁶ BOA. DH.MKT.1586/51, Tarih: 20 Cemaziyelevvel 1306 (22 Ocak 1889)

⁴⁷ BOA. ZB. 489/15, Tarih: 5 Rebiyülahir 1326 (7 Mayıs 1908)

⁴⁸ BOA. ZB. 488/23, Tarih: 16 Rebiyülahir 1326 (18 Mayıs 1908)

⁴⁹ BOA. ZB. 490/102, Tarih: 10 Recep 1306 (8 Ağustos 1908)

⁵⁰ BOA. ZB. 425/133, Tarih: 10 Cemaziyelahir 1327 (29 Haziran 1909)

Erkekler eğer rızaları olursa nikâhli karılarını da gittikleri yere götürmek istemişlerdir, eğer kadınlar gitmeyecekse geçimlerini sağlayacak nafakayı bırakmaları gerekir. Aksi durumda kadınlar haklarını sonuna kadar arayıp elde etme yollarına gitmişlerdir. Nitekim Karacaabad kazası Hafızı Mehmet, bir aylığına eğitim için İstanbul'a giderken karısı ve 2 yaşındaki oğlunu da yanında götürmek istese de karısının rızası olmadığından onları Resnelik idaresinde bırakmıştır. Fakat yanlarına geçinmek için harçlık bırakmamış olacak ki, daha İstanbul'a varmadan Selânik'teyken mahkeme tarafından aleyhine dava açıldığını öğrenmiştir. Bunun üzerine hemen mahkemeye celp yoluyla götürülen Mehmet, aydan aya 3 gümüş mecediye nafakaya karısını ikna etmiştir. Hatta 5 aylığını da peşin vermiştir. Nafakanın kesinleşmesi ve temin edilmesi sonucu, Mehmet tekrardan İstanbul'a yolcu edilmiştir. Fakat aradan kısa bir süre geçtikten sonra, kadın belirlenen nafaka miktarı içinden sadece 3 gümüş mecediye aldığı, gayet sefil bir durumda olup geçimini sürdürmekte zorlandığını söyleyen bir mektubu mahkemeye sunmuştur. Kendisine ulaşılan Mehmet, hanımına nafakayı düzenli olarak aydan aya gönderdiğini söylemiştir. Yapılan inceleme ile de Mehmet'in nafakayı gönderdiği, kadının ya kendisinin ya da vekili aracılığıyla ödemeyi alabileceği muhtar vasıtasıyla duyurulmuştur. Mehmet nafakayı gönderdiği hâlde nasıl ortadan kaybolduğunu ortada bir suistimal var ise incelenmesini talep etmiştir.⁵¹ Yine Sinop komiserliğinde müstahdem iken İstanbul'a tayin olan Şemsi Efendi, gitmeden önce karısını Sinop'ta bırakıp bir süre sonra yanına alacağını taahhüt etmiştir. Fakat adı geçen şahıs, karısını 10 aydan beridir ne yanına aldırması ne de nafakasını sağlamıştır. Bu sebeple durumu mahkemeye taşıyan kadın, ya nafakasının sağlanmasını ya da İstanbul'a kocasının yanına gitmek istediğini belirtmiştir.⁵²

2. Ailesini Terk Eden Kocalar ve Nafakasız Kalan Kadınlar

19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde kadınlar, boşanma sonrasında yaşadıkları nafaka problemlerine ek olarak, kocalarının "gaip" olması ile çoğunlukla geçim sıkıntısı çektiklerini bildiren nafaka dilekçelerini mahkemeye iletmışlerdir. Genellikle uzun süredir kocalarından haber alamayan kadınlar, sefalet içinde kaldıklarını eşlerinin yaşıyorlarsa nafakalarını sağlamalarını şayet öldülerse de yine kendilerine yardım verilmesini talep etmişlerdir. Nitekim Karahisar-ı Sahip sancağına bağlı Bayat köyü ahalisinden ve asakir-i şahane emeklilerinden kocası Abdullah Çavuş'un kendisiyle bir kızını nafaka bırakmaksızın terk ederek memleketine "savuştuğunu" bildiren Emine, kocasının "hayat ve mematından haber alamadığını" bulunmasını, öldüyse bile sefalet içinde kaldığından kendisine maaş tahsis edilmesini istemiştir. Fakat kendisine "aceze-i nisa ve sıbyanın infak ve iaşesi zevci ve velilerine ait" şeklinde bir cevap verilmiştir.⁵³ Burada kadının geçimini sağlama noktasında ilk sorumlunun koca, bulunamıyorsa akrabaları olduğu devletin ondan sonra devreye girdiği anlaşılır. Ayrıca Emine kadına da verilen cevaptan, devletin bu konuda fazlaca dilekçe aldığı ve yaşanan savaşlar, iç ve dış bunalımlar ile de mağduriyetleri öncelik sırasına koymaya çalıştığı da düşünülebilir.⁵⁴

Nitekim Osmanlı arşiv belgelerinde geride çocukları ile bir başına kalan kadınların açlık ve sefalet içerisinde durumlarını anlattıkları pek çok belge mevcuttur. 1894 yılındaki bir belgede, Bolu kazasına bağlı Kozkebir köyü ahalisinden Abdülkadir adlı kocasının "on güne kadar sizlere akçe ve mektup göndereceğim" diyerek bundan 3 ay önce Beyrut ve Trablusşam taraflarına gittiğini, bu zamana kadar da 10 para göndermeyip "bir kıta mektubunu dahi almadığını" ifade eden Hüsnüye, evde 2 çocuğunun yanında kız kardeşinin kızı ve annesinin yaşadığını ifade eder. Oldukça fakir ve muhtaç durumda olduklarını "zaten cariyeleri eftar-ı

⁵¹ BOA. TFR.I.ŞKT. 157/15700, Tarih: 05 Cemaziyelahir 1326 (5 Temmuz 1908)

⁵² BOA. BEO. 12/891, Tarih: 05 Zilkade 1309 (1 Haziran 1892) Ali Efendi karısını taşraya bırakırken gelip alacağını söylese de gelmez sefalet içinde kalan kadın kocasının bulunup nafakasını sağlamasını ister. BOA. ZB. 477/152, Tarih: 02 Recep 1325 (11 Ağustos 1907)

⁵³ BOA. DH.MKT. 406/19, Tarih: 10 Safer 1313 (2 Ağustos 1895)

⁵⁴ Dönem, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı gibi sonuçları oldukça ağır olan bir savaşın yaşandığı, ekonomik krizlerin meydana geldiği, salgın hastalıkların artış gösterdiği, birden fazla ayaklanmaların çıktığı II. Abdülhamid devriydi.

fukara ve muhtacinden olup fena hâlde müzayakaya duçar olduk ve hanemizde eşyamızı satıp etime parası etmiş ve etmekte isek de bundan sırf başka ve furuht edecek hanemizde şimdi bir şeyimiz kalmadı” şeklinde anlatır. Kocasını buradan açsılık yapmak üzere gönderdiğini, eğer Beyrut ile Trablusşam’a gittiyse de buldurulup, acilen birkaç yüz kuruşun gönderilmesini ya da memleketine geri gelmesini ister.⁵⁵

Kızı Atiye ve oğlu Hasan ile oldukça zor durumda kalan Kezire adlı kadın, daha önceden Osmanlı mahkemesine nafaka ücreti ile ilgili dilekçe verdiği hâlde bir netice alamadığını “mahkeme ve devair-i saire kapuları bizim için kapanmış der-marûzat-ı nafakadan bir para yok ramazan-ı şerif yanaştı açlık bila sene tesakut götüremiyoruz” şeklinde dile getirir. Gerekli tahkikat ile kadının müşkülâtının giderileceğine dair cevap verilir. Kocasını Süleyman Paşa’nın ise nerede olduğu merak konusudur.⁵⁶

Yine Müezzinoğlu Said, 8 sene önce Kavacık köyünde çocuğu ile karısını "bir aylığına Dersaadet'e ticaret için gidip geleceğim" ifadesiyle bırakıp gider. Elde ne varsa satıp geçimini sağlamaya çalışan ve artık gücünün son raddesine gelen kadının durumu, nafakasızlıktan muhtaç olan tüm kadınlara örnekliliği açısından arşiv belgesinden aynı şekilde aktarılmıştır:

"Karyemizde bulunan Kavacık karyesi ahalisinden müezzinoğlu said bundan sekiz sene evvel karyesinde hanımıyla bir nefer çocuğunu bırakarak bir ay ticaret için dersaadete gitmiş idi ol-vakitte bize ne kendisi geldi ve ne de evlâd ve ıyâline beş para gönderdi biçâre aile hanedeki ufak tefek eşya ve çift-i hayvanâtı ve alet ve edevâtı satarak şimdiye kadar tav'î ve idare edebilmişlerse de bâdema bir okka un bile almaya iktidarlari kalmayub aç bilâc sefil ve perişan bir hâle gelmiş ve çift çubuğu dahi sekiz senedir muattal kaldığı gibi senevi hane ve arazi vergileri verilmeyüb yüz üstü kalmış olduğundan merkûm me'luf olduğu açsılık san'atını terk ve tarik-i sefâhete sülûk ile Dersaadet'te serîrâne gezmekte olduğu haber alındığından hem ailesini i'aşe etmek hem de perişan olan hanesi umûruyla umûr-ı ziraati yoluna koymak üzere hevace paşadaki esnaf kethüdası tarafından müvekkil tayin edecek olan merkûmun hükümet vasıtasıyla memleketine celbi esbâbının istikmâli bâbında mazbata-yı acizânemiz tanzim ve takdim kılındı 11 Şubat 324."⁵⁷

Osmanlı arşiv belgelerinde, yukarıdaki örneklerden fazlasıyla bulunmaktadır ve burada kadınların ortak olarak anlattıkları kocalarının onları çoğunlukla işe girme⁵⁸ ya da başka sebeplerle⁵⁹ "bilâ nafaka terk ile savuşmuş"⁶⁰ olmaları, geçimlerini temin edemeyip “son derece

⁵⁵ BOA. DH.MKT. 193/13, Tarih: 28 Cemaziyelahir 1311 (6 Ocak 1894)

⁵⁶ BOA. Teftişat-ı Rumeli Kosova Evrakı (TFR.I.KV.) 175/17481, Tarih: 15 Şaban 1325 (23 Eylül 1907)

⁵⁷ BOA. ZB. 494/24, Tarih: 11 Cemaziyelevvel 1327 (31 Mayıs 1909)

⁵⁸ Sinop'tan İstanbul'a giden Tevfik, Arap vapurlarının birinde ateşçilik eder. BOA. ZB. 496/2, Tarih: 8 Cemaziyelahir 1327 (27 Haziran 1909); Adapazarı'ndan Eskişehir'e giden Mehmet Çavuş, Köprübaşı hamamında sazendelik ve Çerkes köyünde hizmetçilik eder. BOA. DH.MKT. 546/60, Tarih: 16 Rebiyülahir 1320 (23 Temmuz 1902) Tebelloğlu İbrahim, İstanbul Pangaltı'nda arabacılık eder. BOA. ZB. 494/1, Tarih: 23 Rebiyülahir 1327 (14 Mayıs 1909) Ahmed Çelebi, İstanbul'dam Gerede'ye açsılık için gider. BOA. ZB. 475/95, Tarih: 23 Rebiyülevvel 1325 (6 Mayıs 1907) Esad, Siirt'ten İstanbul'a yol müteahhidi Tepsili Hasan Çavuş'un yanına çalışmaya gelir. BOA. ZB. 476/131, Tarih: 9 Cemaziyelevvel 1325 (20 Haziran 1907) Mustafa, Erzurum'dan İstanbul'a Boğazköy Reji Kolculuğunda müstahdem olarak tayin olur. BOA. ZB.476/151, Tarih: 18 Cemaziyelevvel 1325 (29 Haziran 1907) BOA. ZB. 416/86, Tarih: 5 Cemaziyelahir 1325 (16 Temmuz 1907) Hasan Çavuş, Şumnu'dan Edirne'ye arabacılık için gider. BOA. DH.MKT. 1737/73, Tarih: 11 Zilkade 1307 (29 Haziran 1890) Abdullah, memleketinden Manisa demiryoluna çalışmaya gelir. BOA. DH.MKT. 311/45, Tarih: 27 Cemaziyelevvel 1312 (26 Kasım 1894) Yakub Ağa, İstanbul Yedikule'de makinecilikle uğraşır. BOA. DH.MKT. 337/29, Tarih: 29 Recep 1312 (26 Ocak 1895) Hüseyin, önce İstanbul'a sonra Bursa Gemlik'e geçerek eskicilik yapar. BOA. ZB.491/56, Tarih: 8 Ramazan 1326 (4 Ekim 1908) Bayram, Eskişehir Şimendifer kumpanyasının 44. Amele Fırkasında müstahdem olur. BOA. ZB.491/65, Tarih: 14 Cemaziyelahir 1326 (14 Temmuz 1908)

⁵⁹ Bazı kocalar memleketlerine gitmektedirler. BOA. ZB. 491/50, Tarih: 2 Ramazan 1326 (28 Eylül 1908) BOA. DH.MKT. 1700/7, Tarih: 26 Cemaziyelahir 1307 (17 Şubat 1890) BOA. ZB. 489/140, Tarih: 1 Cemaziyelahir 1326 (1 Temmuz 1908) BOA. DH.MKT. 334/67, Tarih: 23 Recep 1312 (20 Ocak 1895) Mahmut, Eskişehir'e kardeşinin yanına gider. BOA. ZB. 488/90, Tarih: 14 Rebiyülevvel 1326 (16 Nisan 1908) BOA. ZB. 458/25, Tarih: 16 Zilhicce 1312 (10 Haziran 1895)

zaruret içinde"⁶¹ bulunmaları, bu yüzden eşlerinin "celbi veyahut infak ve iaşelerinin taht-ı temin edilmesi"dir.⁶² Kocanın "gaip"liği durumunda İslam hukukunda Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre kadın, 6 aydan 4 yıla kadar değişen bir süre bekledikten sonra boşanmış sayılır. Hanefi ve Şafii mezhebine göre ise, gaiplik ve terk ne kadar uzun olursa olsun boşanma sebebi sayılmaz ancak kocanın ölümüne hüküm verilirse evlilik sona erer.⁶³ Osmanlı Devleti'nde kocaları kaybolan ya da terk eden kadınlar, erken dönemlerden itibaren mahkemeye başvurarak Şafii kadılar aracılığıyla boşansalar da devlet bu durumu uygun görmeyerek yasaklamıştır.⁶⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısında ise, genellikle kadınlar uzun süredir haber alamadığı kocalarını mahkeme yoluyla arama, bulunursa nafaka sağlama bulunmazsa bekleme yoluna gitmişlerdir.

Arşiv belgelerinde evini ve ailesini bırakıp giden kocalar için genellikle "savuşmuş" tabiri kullanılsa da bazılarında direkt "fırar etti" ve "kaçtı" denilmiştir. Çünkü anlaşılan "savuşup" gidenler belli bahane ile ya da döneceğine inandırarak gitmişlerdir fakat fırar edenlerden umut kesilmiştir. Nitekim Çankırı'nın Elzerem köyünde meyve halinin gümrüğünde hamallık etmekte olan Osman Çavuş, bir gün ansızın halin gümrük iskelesinde buğdayını 5 liradan satarak karısı ve çocuklarını terk edip kaçmıştır. Durumu öğrenen Şerife, kocasının ya nafaka temin etmesini ya da getirtilmesini ister.⁶⁵ Yine Muhabbet Kadın, kocası Yahya'nın kendisi ve üç çocuğunu nafakasız bırakarak Kayseri'nin Develi kazasına fırar ettiğini; Hatice Kadın, kocası lağımçı esnafından Mahmut'un kendisi ve dört çocuğunu bırakarak Geyve'ye kaçtığını belirtir.⁶⁶ Sıdika adlı bir kadın ise, kocası Bekçi Mümin Ağa'nın kendisini Adapazarı'nın Tağdını köyünde hem nafakasız hem de eşyasız bırakıp kaçtığını beyan eder.⁶⁷

Kimi kocalar evini terk ederken beraberinde çocuklarını da götürür. Nitekim, Trabzon Ayvansaray'da ikamet eden Sünbül Kadın, kendisini nafakasız bırakıp 7 yaşındaki kızı Cemile'yi de beraberine alarak savuşan kocasının bulunmasını ister. Yapılan araştırmada koca Arif, kızı ile birlikte Trabzon'da görülür "...el-yevm orada ise icra kılınan tahkikatta buldurularak iadesi veyahut ailesinin infak u iaşesinin temin ettirilmesi..." kararına varılır.⁶⁸

Kimileri kendisi gitmeyip karısı ve çocuklarını başka bölgeye gönderirler fakat zor durumda olup nafakasız kalan kadınlar çareyi yine mahkemeye dilekçe vermekte bulurlar. İskenderun'da eski Mülkiye Baytarı Hüsnü Efendi, karısı ile bir kızını 5 sene önce İstanbul'a göndermiş fakat 5 senedir onlara hiç para göndermemiştir. "Son derece zaruret içinde

⁶⁰ BOA. ZB. 492/34, Tarih: 17 Zilhicce 1326 (10 Ocak 1909) BOA. ZB. 460/67, Tarih: 13 Cemaziyelahir 1325 (24 Temmuz 1907) BOA. ZB. 488/26, Tarih: 19 Rebiyülahir 1326 (21 Mayıs 1908) BOA. ZB. 488/57, Tarih: 6 Cemaziyelevvel 1326 (6 Haziran 1908)

⁶¹ BOA. ZB. 404/62, Tarih: 1 Cemaziyelahir 1326 (1 Temmuz 1908) BOA. DH.MKT. 406/19, Tarih: 10 Safer 1313 (2 Ağustos 1895) BOA. DH.MKT. 193/13, Tarih: 28 Cemaziyelahir 1311 (6 Ocak 1894) BOA. ZB. 494/24, Tarih: 11 Cemaziyelevvel 1327 (31 Mayıs 1909) BOA. ZB. 477/48, Tarih: 5 Cemaziyelahir 1325 (16 Temmuz 1907)

⁶² BOA. ZB. 497/38, Tarih: 16 Recep 1327 (3 Ağustos 1909) BOA. ZB. 491/67, Tarih: 15 Cemaziyelahir 1326 (15 Temmuz 1908) BOA. ZB. 489/103, Tarih: 16 Cemaziyelevvel 1326 (16 Haziran 1908) BOA. HR.SFR.04.333/84, 08 Eylül 1890.

⁶³ M. Âkif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâi Boşanma "Tefrik"", *Osmanlı Araştırmaları V*, (1986): 3. Saim Savaş, "Fetva ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, (1992): 527. Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, (1992): 417. Tuba Çınar, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarıları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, (4-5 Mayıs 2018): 2.

⁶⁴ Mustafa Akkaya, "Osmanlıda 16. ve 17. Yüzyıllar Arasında Nafaka Uygulamaları ile Satın Alma Gücü Arasındaki İlişki", *History Studies*10/7, (2018): 315. Çınar, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarıları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", s. 3.

⁶⁵ BOA. ZB. 477/46, Tarih: 4 Cemaziyelahir 1325 (15 Temmuz 1907)

⁶⁶ BOA. ZB. 490/24, Tarih: 9 Cemaziyelahir 1326 (9 Temmuz 1908) BOA. DH.MKT. 407/20, Tarih: 13 Safer 1313 (5 Ağustos 1895)

⁶⁷ BOA. ZB. 477/59, Tarih: 7 Cemaziyelahir 1325 (18 Temmuz 1907) Başka bir örnek için bkz. BOA. ZB. 492/81, Tarih: 13 Zilhicce 1326 (6 Ocak 1909)

⁶⁸ BOA. ZB. 460/67, Tarih: 13 Cemaziyelahir 1325 (24 Temmuz 1907)

bulduğundan” bahseden Feride nafaka talebini mahkemeye iletse de kocasının şu anda İskenderun'da iş buldukça yevmiye ile çalıştığı, geçimini zor sağladığı anlaşılmıştır.⁶⁹

2.1. Kayıp Kocaların Araştırılması

Osmanlı arşiv belgelerinde, evlerinde erkek olmayan ve muhtaç duruma düşen ailelere mahkemeye müracaat edilmeden yardım edilemeyeceği belirtilmiştir. Yani ailenin talebi doğrultusunda nafaka temini ve kocanın evine iadesi söz konusudur. Tabii burada son karar durumu inceleyen mahkemenindir. Nitekim arşiv belgelerinde, ailesinin nafakasını temin etmeyen Karahisar-ı Şarkili Mollaoğlu Mustafa'nın, ailesi tarafından mahkemeye verilmesi gerektiği,⁷⁰ ailesinin nafakasını temin etmediği için memleketine gönderilmesi talep edilen Cideli Kethüdaoğlu Bekir'in ancak mahkeme kararı ile gönderilebileceği belirtilir. Burada ailelerin durumlarının bölge mutasarrıflıkları ya da kaymakamlıklarınca yetkililere iletiği ancak yukarıda da belirtildiği üzere ailelerin talebi olmadan kişilere hiçbir yaptırım uygulanamayacağı anlaşılmıştır. Örneğin Adapazarı Kaymakamlığı, İstanbul Soğukçeşme Telgrafhanesinin arka sokağında Nevşehirli Kahveci Mustafa Ağa'nın kahvehanesinde çalışan Sapancalı İsmail'in karısı ve çocuklarının “sefalet ve perişaniyetlerinin şayan-ı merhamet bir hâle geldiği”ni bildirirse de bu konuda aile talebi olmadan bir şey yapılamaz.⁷¹ Yine Erzincan mutasarrıflığı, İstanbul Hasköy İskelesinde Kâhya Abdülcelil'in yanında çalışan Ömer'in karısı ve çocuklarının “son derece zaruret ve perişaniye duçar” olduklarını bildirirse de karısının herhangi bir talebi olmadığından işlem yapılamamıştır.⁷²

Ailelerin çoğunlukla kadınların, kocalarını bulma talepleri ile harekete geçen yetkililer uzun tahkikatlar ile mesai harcamışlardır. Mesela Yıldız hanında kaldığı bilinen Refahiye kazasının Nalhek(?) köyünden Mehmet'in buldurulup cumartesi günü ikinci daireye teslimi istenmiştir. Bu çerçevede Mehmet, önce Yıldız Hanında araştırılmış, bulunamamıştır. Nerede bulunacağına dair bir gün içinde ihbarlar beklenmiştir. Refahiyelilerin genellikle “İstanbul Kadıköy Ceditpaşa'da amelelikle uğraştıkları” anlaşıldığından, bahsi geçen Mehmet'in burada bulunabileceği olmasa da hemşerilerinden bilgi alınabileceği düşünülmüştür. Söz konusu bölgeden sonuç alınamayınca gelen bir ihbarla Üsküdar İnekçiler yanında araştırılmıştır. Uzun tahkikatlar ile sonunda Mehmet'in Çarşı Komiserliği idaresinde Yeni Çeşme'de Tahsin Efendi'nin hanında ikamet ettiği tespit edilmiştir. Kendisinden ailesinin nafakasını ödeyeceğine dair "bir senet ile ikametgâh varakası" alınmış, mahkemeye ve karısına tebliğ edilmiştir.⁷³ Kiği'da ailesini nafakasız terk eden Rençber Reşit, İstanbul'da uzun tahkikatlar sonucu hemşerileri vasıtasıyla bulunmuştur. "Çocuklarına himayetlik etmediğinden çocukları aç ve perişan ve sefil sergerdan oldukları”ndan aranan Reşit, gerek Zaptiyece gerek Adliyece tarafına gönderilen resmî evrakları teslim aldığı, kanun nispetinde davranacağını, davranmadığı takdirde hakkında yapılacak kanuni muameleye razı olduğunu beyan etmiştir.⁷⁴

Kocalar, evlerini terk etmeden önce genellikle karılarına nereye gidecekleri bilgisini vermişlerdir. Ancak nafakasız kalan kadınların mahkemeye başvuruları sonunda o mahalde aranan kişilere ulaşılamamıştır. Nitekim 1894 yılında Rizeli olup Beykoz'da rençper olan iki arkadaş Ömer ile Anastas ailelerinin talebi ile aranmıştır. Anastas'ın, ustası Hiristo ile 25 gün önce İstanbul'dan ayrıldığı, Ömer'in de İzmit'e gittiği anlaşılmıştır.⁷⁵ Yine karısı, Kastamonulu Mehmet'in çalışmak üzere İstanbul'a gittiğini söylese de Burgaz'a gittiği tespit edilir.⁷⁶ Bazı kişiler de verilen adreste bulunamamıştır. Memleketi Erzincan'da ailesini nafakasız bırakan

⁶⁹ BOA. ZB. 477/48, Tarih: 5 Cemaziyelahir 1325 (16 Temmuz 1907)

⁷⁰ BOA. ZB. 492/110, Tarih: 6 Safer 1327 (27 Şubat 1909)

⁷¹ BOA. ZB. 494/70, Tarih: 17 Rebiyülahir 1327 (8 Mayıs 1909)

⁷² BOA. ZB. 494/11, Tarih: 2 Cemaziyelevvel 1327 (22 Mayıs 1909)

⁷³ BOA. ZB. 497/36, Tarih: 15 Recep 1327 (2 Ağustos 1909)

⁷⁴ BOA. ZB. 425/156, Tarih: 15 Recep 1327 (2 Ağustos 1909)

⁷⁵ BOA. ZB. 457/99, Tarih: 18 Muharrem 1312 (22 Temmuz 1894)

⁷⁶ BOA. ZB. 439/56, Tarih: 26 Recep 1325 (4 Eylül 1907)

Abbas, İstanbul Bakırköy ve Kadıköy civarında aranmış, ancak bulunamamıştır.⁷⁷ Yine Cidde'nin Müstevliye köyünde aranan Arif, söz konusu bölgede olmadığı için başka yerlerde aranması gerektiği bildirilir.⁷⁸

2.2. Terk Edilen Kadın ve Çocuğa Nafaka Bağlanması

Nafaka davalarında karılarının talebi ile bulunan kocalar ilk olarak belli bir peşinat vermekte, sonrasında düzenli olarak ödeme yapmak üzere ya da ailelerin yanına dönme konusunda "kefalete rapt"edilip "taht-ı temine" alınmaktadırlar. Nitekim 1908 yılında "ailesini bila-nafaka terk ettiği işâr buyurulan Karahisar-ı Şarkinin Bülbül Mahallesi ahalisinden Reisoğlu Hacı Ahmet'in ailesinin maişetini temin etmek üzere kefalete rapteylediği Beyoğlu mutasarrıflığından ifade kılındı" denilmiştir.⁷⁹ Genellikle mahkeme, kocanın bulunduğu "icâb-ı şer'înin icrâsına" yani gereğinin yapılmasına karar vermiştir. Örneğin 5-6 sene önce ailesini nafakasız bırakıp İstanbul'a giden Ömer'in önce Eminönü'nde küfe hamallığı yaptığı sonra rençperlik yapmak için Baldo'ya gittiği anlaşıldığından bulunduğu "icâb-ı şer'înin icrâsına" karar verilir.⁸⁰

Evlilyken karısı ve çocuğunu bırakıp "savuşup" giden kocalar bulunduğu, tıpkı boşanma davalarında olduğu gibi nafakaların maaştan kesinti yoluyla da temin edilebildiği görülür. Nitekim bir arşiv belgesinde, Zarife, kocası Yedinci Ordu-yı Hümayun ser-ezczacılığından emekli Kaymakam Mehmet Ali Bey'in kendisi ile bir oğlu ve kızını bir buçuk sene önce nafakasız bırakıp İstanbul'a gittiğini söyleyerek, oldukça perişan durumda bulunmalarından nafakalarının kocasının 1000 kuruş maaşından kesinti yapılarak verilebileceğini söyler.⁸¹ Yine Burdur'da ikamet eden Lütfiye Hanım'ın nafaka ve giyimi için Bâb-ı Âli Hazine-i Evrak Kalemi kâtibi olan kocası Daver Bey'in maaşından aylık 160 kuruş kesilmesi kararlaştırılır.⁸² Hanımı ve çocuklarına bakamayan Hille tahrirat müdürünün oğlu Nazım Efendi'nin ise, maaşından kesinti yapılarak ailesine nafaka sağlandığı anlaşılır.⁸³ Maaşından nafaka kesilen kişilerin devletin çeşitli kademelerinde sabit gelirlili çalışan kişilerden oluştuğu, kazancı yetersiz ya da aylık geliri sabit olmayanlardan bu tür düzenli ödemelerin yapılamayacağı tespit edilir.

Arşiv belgelerinin bazılarında geçen nafaka ücretleri örnek olması açısından aşağıda tablo hâlinde verilmiştir. Fakat burada görüldüğü üzere, peşinat verildikten sonra çoğunlukla diğer ödemelerin miktarı ve ödeme şekli belirtilmemiştir.⁸⁴

⁷⁷ BOA. ZB. 488/100, Tarih: 21 Rebiyülevvel 1326 (23 Nisan 1908)

⁷⁸ BOA. ZB. 478/75, Tarih: 3 Şaban 1325 (11 Eylül 1907)

⁷⁹ BOA. ZB. 488/105, Tarih: 21 Rebiyülevvel 1326 (23 Nisan 1908) Örnekler çoğaltılabilir. BOA. ZB. 496/32, Tarih: 17 Cemaziyelahir 1327 (6 Temmuz 1909) BOA. ZB. 459/56, Tarih: 14 Cemazielevvel 1322 (27 Temmuz 1904)

⁸⁰ BOA. ZB. 489/28, Tarih: 11 Rebiyülahir 1326 (13 Mayıs 1908)

⁸¹ BOA. DH.MKT. 2423/22, Tarih: 07 Recep 1318 (31 Ekim 1900)

⁸² BOA. DH.MKT. 935/26, Tarih: 24 Zilhicce 1322 (1 Mart 1905)

⁸³ BOA. DH.MKT. 1646/49, Tarih: 08 Zilhicce 1306 (5 Ağustos 1889) Örnekler çoğaltılabilir. 1906 yılında bir arşiv belgesinde, bir adamın Erzurum'da olan kızı ve karısı için 10 seneden beri maaşından "nafaka ve kisve pahası" kesilmektedir. BOA. ZB. 424/61, Tarih: 4 Cemazielevvel 1324 (26 Haziran 1906)

⁸⁴ BOA. ZB. 489/19, Tarih: 09 Rebiyülahir 1326 (11 Mayıs 1908) BOA. ZB. 489/30, Tarih: 11 Rebiyülahir 1326 (13 Mayıs 1908) BOA. ZB. 489/55, Tarih: 23 Rebiyülahir 1326 (25 Mayıs 1908) BOA. ZB. 489/92, Tarih: 11 Cemazielevvel 1326 (11 Haziran 1908) BOA. ZB. 489/147, Tarih: 4 Cemaziyelahir 1326 (4 Temmuz 1908) BOA. ZB. 478/11, Tarih: 12 Recep 1325 (21 Ağustos 1907) BOA. ZB. 478/67, Tarih: 2 Şaban 1325 (10 Eylül 1907) BOA. ZB. 481/120, Tarih: 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908) BOA. ZB. 449/17, Tarih: 2 Rebiyülevvel 1325 (15 Nisan 1907) BOA. ZB. 453/74, Tarih: 19 Cemaziyelahir 1325 (30 Temmuz 1907) BOA. ZB. 459/55, Tarih: 14 Cemazielevvel 1322 (27 Temmuz 1904) BOA. ZB. 475/73, Tarih: 11 Rebiyülevvel 1325 (24 Nisan 1907) BOA. ZB. 475/78, Tarih: 12 Rebiyülevvel 1325 (25 Nisan 1907) BOA. ZB. 475/99, Tarih: 24 Rebiyülevvel 1325 (7 Mayıs 1907) BOA. ZB. 477/8, Tarih: 23 Cemazielevvel 1325 (4 Temmuz 1907) BOA. DH.MKT. 746/88, Tarih: 09 Cemazielevvel 1321 (3 Ağustos 1903) BOA. ZB. 490/94, Tarih: 7 Recep 1326 (5 Ağustos 1908) BOA. ZB. 488/26, Tarih: 19 Rebiyülahir 1326 (21 Mayıs 1908).

Nafaka Yükümlüsü	Peşinat	Düzenli ödeme ya da vaat
Veli	1 Osmanlı lirası	Aydan aya bir miktar
Şükrü	4 mecdiye	Aydan aya ikişer mecdiye
Dursun	200 kuruş	Duruma göre bir miktar
Hasan	5 mecdiye	Aydan aya 50 kuruş
Emrullah	1 lira	Aydan aya 50 kuruş
Hacı Ömer	1 lira	Belli bir miktar
Bekir	100 kuruş	Evine dönecek
Hüseyin	3 lira	Belli bir miktar
Nuri	100 kuruş	Belli bir miktar
Şadoğlu	2 lira	Belli bir miktar
Temel	100 kuruş	Bir ay sonra evine dönecek
Derviş	3 mecdiye	Aydan aya 3 mecdiye
Hüseyin	5 lira	Aydan aya 5 lira
Tevfik	7 adet Osmanlı lirası	Düzenli gönderecek
Mahmud	1 Osmanlı lirası	Her iki ayda 1 Osmanlı lirası
Abdullah	125 kuruş	Belirtilmemiş
Mustafa	150 kuruş	Belirtilmemiş
Süreyya	100 kuruş	İki ay sonra evine dönecek

Aranıp bulunduktan sonra kocalar, kefalete bağlandığı hâlde nafaka ödemesini yapmamışlardır. Bundan dolayı kadınların durumu tekrar mahkemeye taşıdıkları görülmüştür. Sivas'ın Darende kazası ahalisinden eski Galata gümrüğü kolcularından olan ve iki sene önce memleketine giden kocası Hüseyin'in aydan aya kendisine 150 kuruş nafaka vereceğini taht-ı temine aldırmasına rağmen Gülizmiş Hatun, bir ay alıp bir daha alamadığı nafakası için "hâl-i sefalet ve zarurette" olduğundan mahkemeye başvurmuştur.⁸⁵ Yine ailesini terk ederek İstanbul'a savuşan İbrahim, nafaka için kefalete bağlandığı hâlde ödemeği için ailesi tekrar mahkemeye gitmiştir.⁸⁶

2.3. Kadınların Son Çaresi "Ya Nafaka Ya Boşanma"

Bazı kadınlar nafakasını sağlamadıkları takdirde boşanma talebinde bulunarak âdeta kocalarına rest çekmişlerdir. Kimi kadınların talepleri sonucu boşandıkları, kimilerinin de boşanmaya razı olmayan kocalarından nafaka aldıkları görülmüştür.⁸⁷ 17 sene önce İstanbul'a gelen Beşiktaş'ta Ortabahçe Hanında amelelikle uğraşan Kasım Bey, bu müddet zarfında nafakasını ödemediği karısı tarafından boşanma talebi ile karşılaşır. Kesinlikle boşanmak niyetinde olmayan Kasım Bey, karısının yanına parasızlıktan gidemediğini bu yüzden onlara para gönderemediğini, bazı kimselerden alacağını toplar toplamaz Huri Hatun'un yanına döneceğini ifade eder.⁸⁸ Silistre sancağı dâhilinde Duvakçılar köyünde oturan İsmigül, kocası Recep'in rızkını temin etmeden terk edip savuştuğunu söyleyerek mahkemeye başvurmuştur. Recep'in şu anda Eskişehir'de çiftlikte bulunduğunu haber alan İsmigül, kocasının geri dönmesini eğer "bunu yapmaktan imtina eylediği takdirde usul ve nizamı dairesinde kendisine bir talakname irsaline davet olunmasını rica eylemiş ve böyle bir talakname gönderir ise nikâhtan vazgeçeceğini ilave eylemiştir."⁸⁹ İstanbul Şehremini civarında Üsküdar Ağa Mahallesi'nde oturan Şerife, kocası Emin'in kendisi ile iki kız çocuğunu nafakasız bırakarak memleketi olan Balçık kasabasına gittiğini o günden beri de harçlık göndermediğinden şikâyetçi olur. Bu çerçevede Şerife, üç şey ister: ya kocasının onu boşamasını ya nafaka göndermesi için

⁸⁵ BOA. DH.MKT.1611/74, Tarih: 27 Recep 1306 (29 Mart 1889)

⁸⁶ BOA. ZB.388/97, Tarih: 14 Şevval 1324 (1 Aralık 1906)

⁸⁷ Çınar, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarıları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", 4-5.

⁸⁸ BOA. DH.MKT. 1629/26, Tarih: 17 Şevval 1306 (16 Haziran 1889)

⁸⁹ BOA. DH.MKT. 193/28, Tarih: 28 Cemaziyelahir 1311 (6 Ocak 1894)

icbar ettirilmesini (zorlanmasını), bu da olmadığı takdirde İstanbul'a iade edilmesini ister.⁹⁰ Oldukça kararlı olan Şerife'nin evliliği ile ilgili artık bir şekilde belirsizliği ortadan kaldırıp sonuca varmak istediği anlaşılır.

Balçık kazasında Emirli köyünde bulunan Mustafa ile karısı arasında görülen nafaka davası, durumun ayrıntılı olarak incelenmesine ve devletin kadının mağduriyetini giderme noktasında çabasını göstermesi bakımından önemlidir. Kadın, küçük çocuğu ile kendisini nafakasız terk ederek memleketine savuşan kocasının ya nezdine gelmesini ya idaresini sağlaması için para göndermesini ya da boşamasını ister. Mustafa'nın bunca sene karısı ile çocuğunu nafakasız muhtaç bırakması "zaruret ve ihtiyaçta bırakarak savuşması ve infak ve iksâsı için para göndermemesi rehn-i cevaz olamayacağı"ndan mahkemece şimdiye kadar 6-7 seneden beri biriken nafakanın toptan verilmesi, bundan sonrakilerin de aydan aya düzenli gönderilmesi karara bağlanır.⁹¹ Fakat Mustafa karısı ile oğlunu terk etmediğini, bir an önce yanlarına gelmeleri için onlara harcırah gönderdiğini fakat karısını ikna edemediğini söyler. Durum karşısında oldukça öfkeli olan karısı ise, onun 7 seneden beri bir küçük çocuğu ile kendisini sefil ve perişan bir hâlde bıraktığını infak ve iaşelerine bakmadığını, gönderdiği paranın da sadece 3 Fransız lirasından ibaret olup bununla 7 sene geçinmenin akla mantığa uygun olmayacağını açık bir şekilde dile getirir. İki taraf da sürekli savunma hâlinde olduğundan, böylece bir sonuca varılamayacağı anlaşıldığından, mahkemece 7 senenin nafaka bedeli ile bundan sonrakilerin düzenli bir şekilde ödenmesi istenmiştir. Mahkeme açık bir şekilde Mustafa'ya karısına aylık maaş göndermesini, göndermediği takdirde ona talakname seçeneğini sunmaya mecbur olduğunu bildirir. Durumu kabullenemeyen Mustafa, mahkemenin kararına karşılık hâlâ daha savunmasına devam ederek, karısı ve çocuğunu bunca sene asla bırakmadığını, 60 frank gönderdiğini yanlarına gelmeleri için ısrar ettiğini söyleyerek "...bir kimseyi zevcesini tatlike icbar edebilecek hiçbir kanun mevcut olmadığını ve kavaid-i şeriye mucibince bilakis bir kadın zevci nezdine giderek onunla birlikte ikamete mecbur olduğunu" ifade etmiştir. Ancak bu durum onun karısına nafaka gönderme zorunluluğunu ortadan kaldırmamıştır.⁹² 1899 yılındaki bir arşiv belgesinde ise, daha 8 aylık evli olan Necip'in karısını terk ederek memleketine savuştuğu, 6,5 aydan beri de fakir ve muhtaç durumda olan karısı Fatıma'nın ondan haber alamadığından bahsedilir. Bu durumda Fatma, kocasının "ya buraya gelüp infak ve iaşe etmesi veyahut kendisinin mihr-i mü'eccelinden ve muhdis nafaka-yı muayyenesinden fariğ olmak üzere tatlik ettirilmesini" ister.⁹³ Tüm bunlardan, mahkemenin

⁹⁰ "Zevci Kabalı bin Emin kendisiyle iki kız çocuğunu nafakasız bırakarak memleketi olan Balçık kasabasına gittiğinden beri ve şimdiye kadar harçlık göndermediğinden bahisle tatlik ettirilmesi yahut nafaka göndermek için merkumun icbar ettirilmesi ve bu da olmadığı takdirde İstanbul'a iadesi istirhamına dair Şehremini civarında Üsküdar Ağa mahallesinde sakine Şerife binti Abdullah tarafından verilen arzuhâl leffen sût âli isbar kılındı" BOA. DH.MKT. 886/19, Tarih: 24 Cemaziyelahir 1322 (5 Eylül 1904) Arşiv belgelerinde benzeri pek çok örnek vardır. Mesela kocası Safranbolu kazasına bağlı Abdullah köyü ahalisinden Düğencioğlu Hasan Ağa iki seneden beri onları burada nafakasız bırakarak memleketine savuşmuş. "...duçar-ı zaruret" içinde olan Esmâ, kocasının ya boşamasını veyahut gönderilmesini istemiştir. BOA. DH.MKT. 1922/44, Tarih: 16 Recep 1309 (15 Şubat 1892) 1898 yılında bir kadın, kendisini nafakasız terk ile firar edip Köstence'de kebaççılıkla uğraşan kocası Bozacı Mehmet'in ya nafakasız göndermesini ya da boşamasını ister. BOA. HR.SFR.04.760/158, Tarih: 19 Eylül 1898. Yine bir arşiv belgesinde, Çarşamba Cebecibaşı Mahallesi'nde oturan Afrika kökenli Mahire, kendisini boşayarak nafaka tayin etmeden memleketi olan Ankara'ya giden kocası Nuri'nin celbiyle geçiminin temin ettirilmesinin sağlanması yahut hukukunun tamamının geçmiş olmasıyla boşandırılmasını istediği anlaşılır. BOA. DH.MKT. 683/15, Tarih: 11 Muharrem 1321 (9 Nisan 1903) Durum gayrimüslimlerde de aynı şekilde işlemektedir. Nafakasını sağlamadan kendisini terk edip giden kocasının bulunmasını isteyen Klara'ya kocası Mişon, hem boşamayacağını hem de para göndermeyeceğini bildirir. Kendi ikamet ettiği Şumnu'ya geldiği takdirde nafakasını temin edeceğini bildirir. BOA. DH.MKT.2046/47, Tarih: 09 Recep 1310 (27 Ocak 1893)

⁹¹ "...itasına mecbur olduğu nafaka ve kisve pahasından altı yedi seneden beri terakim eden mebalığın merkumdan defaten ve serian ve bundan böyle işleyeceklerin dahi her ay muntazaman tahsili..."

⁹² BOA. DH.MKT.70/49, Tarih: 17 Zilkade 1311 (22 Mayıs 1894)

⁹³ BOA. HR.SFR.04. 590/152, Tarih: 16 Aralık 1899. Ya nafaka ya boşanma türünden arşiv belgeleri ile ilgili örnekler çoğaltılabilir. Gümüşhane sancağından olup Akçaabat kazasının Salar köyünden olan Mehmet kendisiyle çocuklarını nafakasız bırakarak Şile'nin Hamam Mahallesi'nde çapulculukla meşguldür. Karısı Şöhret, mahkemeye müracaatında kocasının ikamet ettikleri yere dönmesini, dönmezse de nikâhını vererek onu boşamasını ister. BOA.

nafaka konusunda kadının yanında durup hiçbir şekilde taviz vermediği, erkeğin bu mecburiyetini yerine getirmediği takdirde kadının boşanma hakkını da sonuna kadar kullanabileceği anlaşılmıştır. Bazen kızları yerine babaları onların haklarını savunmuşlardır. Mesela bir arşiv belgesinde, karısı ile küçük kızını nafakasız terk edip babasının yanına savuşan damadı Mustafa'nın bir an önce getirtilmesini ya da bir an önce kızından boşatılmasını kayınpeder Hüseyin istemiştir.⁹⁴

Evin geçimini sağlamakla mükellef olan erkekler, bulduklarında ve mahkemece ailesinin geçimini sağlamak için "taht-ı temine" alındıklarında tek kazançla iki tarafa yetişemediklerini söylemişler hatta kimileri ailesinin bulunduğu yere gelmesini isterken kimileri artık nafaka veremeyeceğini beyan etmiştir. Karıların boşanma taleplerini de yine olumsuz karşılayanlar da vardır. Nitekim Şumnu'da Hayriye, kendisini nafakasız bırakıp İstanbul'da polis çavuşluğu yapan kocası İbrahim'den nafaka ya da boşanma talebinde bulunur. İbrahim karısına para gönderip İstanbul'a yanına gelmesi için birkaç defa ikna etmeye çalıştığını fakat karısının gelmek istemediğini belirtir. Bu defa da İstanbul'a gelirse nafakasını verebileceğini, başka türlü nafaka temin edemeyip burada kendisinin de kiracı olduğunu söyler.⁹⁵ İki kızıyla birlikte Rusçuk'ta terk edilen Huriye, aylar sonra savuşan kocası Ahmet'in Edirne'de kendi evinde kalan piyade kumandanlarından olduğunu öğrenmiştir. Karısının talebini haber alan Ahmet, Huriye'nin harcırahını karşılayarak yanına gelmesini ister. Hatta annesini de gelirken ona eşlik etmesi için göndereceğini söyleyen Ahmet, karısı gelmek istemezse de kesinlikle boşamayacağını beyan eder.⁹⁶ Yine bir belgede, İstanbul'da polis memurlarından olan Hasan Efendi karısını Trabzon'a bağlı bir köyde nafakasız bıraktığından dava edilmiştir. Nafaka talebi kendisine tebliğ edilen Hasan Efendi daha önceden de Görele Mahkemesinde karısı ile nafaka davası görüldüğünü "...defaatle mektup yazıp buraya davet eylemiş isem de gelmeye imtina eylediği ve memuriyet maaşı iki tarafın temin-i iadesine temin-i kifayet etmediği cihetle mezbure nezdine geldiği surette kabul ile masarifini dahi göndereceğini..." söylemiştir.⁹⁷

Bazı kocaların ise nafaka ödeyecek geliri olmadığı gibi kendini geçindirebilecek durumları bile söz konusu değildir. Mesela Nuriye kocası Ali Efendi'nin kendisi ile 5 aylık çocuğunu nafakasız bırakıp Kırkkilise'de jandarma binbaşısı nezdinde manifatura ticareti yaptığını öğrenmiş, kocasının ya iade edilmesi ya da nafakasını sağlamasını istemiştir. Ancak Üsküdar Mutasarrıflığından alınan bilgilere göre, Ali'nin Üsküdar tarafında kiracı olarak ikamet ettiği "son derece zaruret ve sefalet içinde bulunduğu" tespit edilmiştir.⁹⁸ Bu durumda kadın ve çocuk için ayrı adam için ayrı bir uygulama yapılması gerekecektir.

2.4. Karı-Kocaların Kavuşması

Eşleri bulunan kadınlar, yol masrafları karşılandığı takdirde kocalarının yanına gitmekte isteklidirler. Eşi Hafız Mustafa'nın kendisini nafakasız terk ederek Taşlıca'ya "savuştuğu"nu ifade eden Huriye buldurulmasını ister. İstanbul polis müdürlüğü Mustafa'nın 2 senedir Taşlıca'da saatçilik yaptığını ve gerekenin yapılacağını belirtse de⁹⁹ dava sonuçlanmayınca eşinin yanına gitmek isteyen Huriye, yol masrafını eşinin karşılaması karşılığında Taşlıca'ya

ZB. 494/45, Tarih: 24 Rebiyülevvel 1327 (15 Nisan 1909) Trabzon polis efradından olan İbrahim Efendi, karısını nafakasız terk etmiş, karısı Sera muhtaç durumda olduğunu belirterek kocasının onu ya boşamasını ya da nafakasını sağlamasını istemiştir. BOA. ZB. 458/15, Tarih: 21 Zilkade 1312 (16 Mayıs 1895) Sofya'da bulunan Halime, kendisini nafakasız olarak terk ederek Bursa'ya giden zevci Ferhad'dan nafaka itası veya boşanma talebi BOA. HR.SFR.04. 551/11, Tarih: 14 Ekim 1901.

⁹⁴ BOA. DH.MKT. 2182/88, Tarih: 15 Zilkade 1316 (27 Mart 1899) Çınar, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarıları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", 5-6.

⁹⁵ BOA. HR.SFR.04. 551/44, Tarih: 26 Ekim 1901.

⁹⁶ BOA. HR.SFR.04.777/98, Tarih: 15 Mayıs 1902.

⁹⁷ BOA. ZB. 458/79, Tarih: 6 Ramazan 1313 (20 Şubat 1896)

⁹⁸ BOA. ZB. 477/13, Tarih: 25 Cemaziyevvel 1325 (6 Temmuz 1907)

⁹⁹ BOA. ZB. 490/74, Tarih: 29 Cemaziyelahir 1326 (29 Temmuz 1908) ZB. 490/117, Tarih: 15 Recep 1326 (13 Ağustos 1908)

gidebileceğini beyan eder.¹⁰⁰ Pülümür kazasının Hasangazi köyü ahalisinden olup 7 senedir İstanbul'da gündüzleri Ortaköy'de akşamları Fındıklı iskelesinde Gazi Onbaşı'nın kahvesinde ikamet etmekte olan Hüseyin, ailesinin nafakasız kalmasından ötürü aranmaktadır. Araştırmalar sonucu söz konusu adreste bulunan Hüseyin'e mahkeme kararıyla günlük 4,5 kuruş nafaka takdir olunur. Fakat adı geçen kişi, belirlenen nafakayı veremeyeceğini, yanında müsait bir yer temin ettikten sonra ailesini yanına alacağını ve onların yol masraflarını karşılayacağını mektup yazarak bildirir. Bu yüzden emsalleri gibi kefalete bağlanır.¹⁰¹

Ailelerinin talepleri sonucu bulunan erkekler, nafaka ödemek için kefalete bağlanmadıklarında memleketlerine geri döneceklerini taahhüt etmişlerdir. Bunlardan bazılarının ailesinde bakıma muhtaç kişiler olduğundan, bazılarının da başka suçlara karıştıkları ya da uygunsuz hâl ve tavırda bulduklarından memleketlerine iade edildikleri tespit edilmiştir. Ailesinin geçimini sağlamak için memleketine gönderilmesi talep edilen İstanbul Jandarma'da müstahdem bulunan Kethüdaoğlu Bekir'in ailesinin geçimini sağlayacak başka kimsesi olmadığından, fakir ve muhtaç durumlarından dolayı mahkemeye memleketine gönderilir.¹⁰² Çemişgezek kazasının Kermeli köyünden Sadık, 5 senedir ticaret yapmak üzere memleketinden ayrılarak İstanbul'a gitmiş ve bu süre zarfında ailesine para göndermemiştir. Adı geçen şahsın burada "uygunsuzlukla imrar-ı vakit eylemekte bulunmasından" ve ailesinin de "te'essi derecesine gelmeleri"nden, bir an önce derdest edilerek memleketine gönderilmesine karar verilir.¹⁰³ Ailesini nafakasız olarak terk ederek İstanbul'a savuşan burada darp, teşhir, silah gibi suçlara karışarak birer hafta müddetle hapse mahkûm olan İnebolulu İzzet, 21 Kânunusani 1324 tarihinde İstanbul limanından hareket eden Rodos vapuruyla memleketine gönderilir.¹⁰⁴ Evlerini terk eden erkeklerin kimi yürüyerek memleketine döner iken, kimi de şimendifere bindirilirdi.¹⁰⁵

2.5. Ailesini Terk Edip Boşananlar ve Yeniden Evlenenler

1895 yılındaki bir arşiv belgesi, kız kardeşinin başka bir adamla kaçması üzerine onun arkasından giden Başçavuş Süleyman ve karısının ilginç durumunu ortaya koymuştur. Buna göre, Manastır'ın Lera köyünden İbrahim adlı bir şahsın kız kardeşini kandırıp 6 ay önce İstanbul'a götürmesi üzerine Başçavuş Süleyman arkalarından oraya gitmiştir. Geride 4 çocuğunu ve eşini nafakasız bırakması üzerine karısı Ayşe, mahkemeye durumu anlatarak nafaka talebinde bulunmuştur. Fakat Başçavuş Süleyman, karısını boşayarak memleketinde terk ettiğini çocuklarına da 10 adet gümüş mecdî verdiğini, bundan sonra da her zaman iaşelerini temin edeceğini bildirmiştir.¹⁰⁶ Burada Süleyman'ın karısını haberi olmadan boşamış olduğu anlaşılmaktadır. Yine bir arşiv belgesinde, iki tarafın farklı bildirimleriyle karşılaşmıştır. Kavalı kasabası sakinlerinden Zeynep Hatun, kocası Hüseyin'in 1890 yılında kendisi ile 3 çocuğunu nafakasız terk edip Filibe'de oturduğunu, onun ya tutulmasını ya da boşamasını istemiştir. Bulgaristan ve Rumeli-i Şarki Kapu Kethüdalığından verilen cevapla Hüseyin'in

¹⁰⁰ BOA. ZB. 491/32, Tarih: 19 Şaban 1326 (16 Eylül 1908)

¹⁰¹ BOA. ZB. 495/8, Tarih: 25 Rebiyülahir 1327 (16 Mayıs 1909) Çınar, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarışları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", 9.

¹⁰² BOA. ZB. 494/21, Tarih: 7 Cemaziyelevvel 1327 (27 Mayıs 1909)

¹⁰³ BOA. ZB. 494/49, Tarih: 26 Rebiyülevvel 1327 (17 Nisan 1909)

¹⁰⁴ BOA. ZB.492/80, Tarih: 15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909) Başka örnekler için bkz. ailesini nafakasız bırakıp İstanbul'a giden Ahmet, memleketi Trabzon'a iade edilir. BOA. ZB. 458/75, Tarih: 16 Şaban 1313 (1 Şubat 1896) Ailesini terk edip giden Göreleli Osman'ın zevcesinin müracaatı üzerine buldurulup Trabzon'a gönderildiği. BOA. ZB. 461/23, Tarih: 05 Zilhicce 1325 (9 Ocak 1908) Ailesine nafaka temini için aranan Kastamonu Küreli Mehmet Ali'nin İstanbul'a savuştuğu söylene de memleketine döndüğü öğrenilir. BOA. ZB. 439/63, Tarih: 08 Şaban 1325 (16 Eylül 1907) Karısı ile çocuklarının nafakalarını temin etmek için buldurulan Yassefoğlu Yoda'nın mahkeme sonucu Tekfurdağı'na gideceği öğrenilir. BOA. ZB. 492/84, Tarih: 16 Muharrem 1327 (7 Şubat 1909)

¹⁰⁵ Karısı ile çocuklarını nafakasız bırakarak savuşan Hacı Mehmet, memleketine yürüyerek geri dönmüştür. BOA. ZB. 490/82, Tarih: 03 Recep 1326 (1 Ağustos 1908) Ailesini nafakasız terk ederek İstanbul'a savuşan Çankırlı Hüseyin "19 Şubat tarihinde şimendiföre irkaben memleketine izam kılındığı..." BOA. ZB. 474/131, Tarih: 14 Rebiyülahir 1325 (27 Mayıs 1907)

¹⁰⁶ BOA. ZB. 448/21, Tarih: 18 Muharrem 1313 (11 Temmuz 1895)

Zeynep'i kendi talebi üzerine, Filibe müfettişi aracılığıyla 24 Teşrinievvel 390 tarihinde boşadığı ve durumun kendisine tebliğ edildiği aktarılmıştır. Hüseyin, belgede geçtiği şekliyle, “binaenaleyh şimdi zevce-i metrukesi ile hiçbir rabıta ve münasebeti kalmadığı”nı söylemiştir.¹⁰⁷ 1907 yılında ailesini nafakasız bıraktığına dair ihbar alan Yakup, karısı Zeynep kadını 1,5 sene önce boşadığını bildirmiş hatta bu boşanmaya dair hüccet-i şeriyeyi göndermiştir.¹⁰⁸

Haberi olmadan boşanan çiftlerin yanı sıra, kendisine eşinin nafaka talebi iletildiğinde buna ekonomik gücünün yetmeyeceğini ifade ederek boşanma yoluna gidenler olmuştur. Mesela kendisiyle kızını nafakasız bırakıp giden kocasının ya nafakalarını sağlamasını ya da kendisini boşamasını isteyen Hanife'nin Çatalca'daki kocası Said, “adem-i iktidarına mebni nafaka veremeyeceğini” ifade ederek, zevcesini “tatlık” etmiştir.¹⁰⁹

Ailelerini bırakıp gidenlerin geride bıraktıkları karıları ve çocuklarının nafakalarını sağlamadıkları gibi zamanla âdeta onları unutup kendilerine yeni düzen kurdukları, hatta evlenip çoluk çocuğa karıştıkları anlaşılmıştır. Örneğin, 1892 yılında Hayriye Hanım, 6 sene önce kendisiyle küçük kızını nafakasız terk edip Şarki Rumeli Yanbolu kasabasına giderek Bedesten altında eskicilik işiyle uğraştığını öğrendiği kocası Mustafa'yı şikâyet eder. Şimdiye kadar işlerine bakmadığını, oldukça muhtaç ve perişan vaziyette bırakıldığını söyleyen Hayriye Hanım, üstelik kocasının da yeniden evlendiğini söylemiştir. Bu yüzden gerekenin yapılmasını ister.¹¹⁰ Hayriye Hanım ve kocasının durumunun aksine bu konuda yanlış anlaşılmalara gerçekleşebilmiştir. Bulgaristan ahalisinden olan Teodor Koef, memleketindeki karısı ile 3 çocuğunu 4 sene önce nafakasız terk ederek İstanbul'a gelmiştir. Söz konusu bölgede Feri köyünde Şakir adlı şahsın birahanesinde ikamet ederek yeniden evlenme niyetinde olduğu haber alınan Koef'in memleketine dönmesi ve ailesine nafaka vermesi istenmiştir. Fakat kendisine tebliğ edilen durum üzerine Teodor Koef, 6 aydan beri yatalak hasta olduğunu, çocuklarına para gönderemediğini, yeniden evlenme gibi bir fikri olmadığını, haziran sonunda evine göndermek üzere 150 kuruş tedarik edeceğini, kasımda da memleketine gideceğini beyan eder.¹¹¹

Devlet kademelerinde yapılan yazışmalarda yaşanan gecikmelerden dolayı da kimi zaman yanlış anlaşılmalara olabilmıştır. Bu çerçevede zevciyet, nafaka ve boşanma davalarından dolayı şeriyeye mahkemelerince gerekli görülen kişiler hakkında yazılan resmî kâğıtların gecikmenin önlenmesi adına doğrudan merkez komiserliklerine gönderilmesini bizzat Zaptiye Nezareti Sadarettin istemiştir.¹¹² Örneğin nikâhlı eşini nafaka vermeksizin terk ederek İstanbul'a hicret ettiği söylenen İslimyeli Salim'in, yapılan tahkikat sonucu memleketine döndüğü ve şu anda orada bulunduğu anlaşılmıştır.¹¹³ Yine ailesini nafakasız bırakıp terk ettiği söylenen Mustafa'nın ya nafaka temini ya da ailesinin yanına gitmesi gerektiği kendisine tebliğ edildiğinde, 22 sene önce evlendiği eşi ile tek çocuğunun bundan bir ay önce vefat ettiğini beyan etmiştir.¹¹⁴ Ailesini nafakasız terk ederek Selek jandarmasından ihraç edilen Bekir, kızının nafaka başvurusu kendisine bildirilinceye kadar öldüğü anlaşıldığından memleketine iadesine gerek kalmamıştır.¹¹⁵ Bir aylığına ticaret için İstanbul'da bulunan Şükrü, nafaka isteği kendisine ulaştığında, karısını 3 ay önce terk ettiğini, kendi hanesinde olduklarını ayrı kaldıkları süreçte çocuklarının geçimini sağladığını söyler.¹¹⁶

¹⁰⁷ BOA. DH.MKT. 1785/46, Tarih: 14 Rebiyülahir 1308 (27 Kasım 1890)

¹⁰⁸ BOA. ZB. 460/27, Tarih: 10 Rebiyülevvel 1325 (23 Nisan 1907)

¹⁰⁹ BOA. HR.SFR.04. 551/98, Tarih: 16 Kasım 1901. BOA. DH.MKT. 2552/34, Tarih: 23 Recep 1319 (5 Kasım 1901)

¹¹⁰ BOA. DH.MKT. 2010/23, Tarih: 21 Rebiyülevvel 1310 (13 Ekim 1892)

¹¹¹ BOA. DH.MKT. 1991/86, Tarih: 30 Muharrem 1310 (24 Ağustos 1892)

¹¹² BOA. ZB. 350/148, Tarih: 08 Zilhicce 1323 (3 Şubat 1906)

¹¹³ BOA. DH.MKT. 683/4, Tarih: 10 Muharrem 1321 (8 Nisan 1903)

¹¹⁴ BOA. HR.TO.179/51, Tarih: 21 Temmuz 1892.

¹¹⁵ BOA. ZB. 474/126, Tarih: 14 Rebiyülahir 1325 (27 Mayıs 1907)

¹¹⁶ BOA. ZB. 454/92, Tarih: 09 Zilhicce 1326 (2 Ocak 1909)

Memleketindeki ailesini nafakasız bıraktığına itiraz eden sürekli ya da ara ara onlara harçlık attığını ifade edenler de olmuştur. Hatta şahıslar durum, mahkemeye taşındığı için kanıt gösterme zorunluluğu da hissederek gönderdikleri kişileri, mektupları ya da posta makbuzlarını Polis Müdürlüğüne sunmuşlardır. Bunlardan birisi olan Yanya vilayeti Premedi kazasındaki ailesini nafakasız bıraktığı ileri sürülen İstanbul'daki Bekir, ailesine geçenlerde iki defa posta ile 3 mecediye gönderdiğini posta makbuzu ile kanıtlamıştır.¹¹⁷ Sivas'ın Horhon köyünden İstanbul'a gelen Ali, karısına iki defa 460 kuruş gönderdiğini mektubun içeriği ile polise sunmuştur.¹¹⁸ Yine memleketindeki ailesini nafakasız terk ettiği bildirilen Bekir, şiddetle duruma itiraz etmiştir. 1908 yılındaki dilekçeye göre şubatta ailesine 40 kuruş, 10 gün önce de Manticı ile 40 kuruş gönderdiğini, gelecek haftaya kadar da 50 kuruş göndereceğini söyleyerek, İstanbul'da bahçıvanlık ettiğini 3-4 ay sonra da memleketine geri döneceğini belirtmiştir.¹¹⁹ Başka bir örnekte 3 çocukla karısı Penbe'yi 3 senedir arayıp sormayan Vidin'de gemicilikle uğraşan Muhyiddin, arkadaşları Yorgi ve Dülgerci'yi şahit göstererek şimdiye kadar 8 altın ile 1 frenk altını gönderdiğini bundan sonra da akçe göndereceğini taahhüt eder.¹²⁰

3. Asker Aileleri ve Nafaka

Askerî görevini yerine getirmek için evinden ayrılan erkeklerin geride kalan aileleri de muhtaç duruma düşerek yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu çerçevede devlet, geride kalan kadın ve çocukların nafakasını öncelikle en yakınlarından temin etme yoluna gitmiştir.¹²¹ Örneğin 1903 yılında Mehmet askerde olduğu için karısı Emine nafaka davası açmış, mahkeme aylık 60 kuruş nafaka verilmesini kararlaştırmıştır. Koca askerde olunca kadının ve 3 çocuğunun nafakası elde bulunan "bir re's (baş) merkeb iki re's inek bir öküz 35 kile hinta 1000 kuruş nakd-i mevcut"un müzayedeye verilerek satılması ile karşılanmıştır. Müzayededen kalan 1000 kuruşun da devlet tarafından yine kadına verilerek tarla ve bahçenin işletilmesinde kullanması ve bundan sonraki nafakalarını temin etmesi önerilmiştir. Elde bulunan tüm mal ve mülkün oğlunun karısına verilmesinden dolayı muhtaç duruma düşen kayınpeder Recep, tarla ve bahçesinin kendisine geri verilmesini istemiştir. Bu yolla bir çare bulamazsa "padişahımız şevketmeap efendimiz hazretlerine de müracaat edilerek yine bir çare bulunmadığı takdirde artık kati nefsimi göze alıp kendime kasd ü telef ve intihardan başka çare kalmamış olduğundan lütfen ve merhameten borcum olan 1000 kuruşun nakden yedimden ahz ve kabulüyle mezkûr tarla bahçemin tarafıma iadesini isterim" şeklinde yakarıшта bulunmuştur.¹²² Bu çerçevede 1910 yılına kadar Harbiye Nezareti, bazı askerlerin eş ve çocuklarını yanlarına almadan senelerce onları çok az miktarda nafaka ile akraba yanında bulundurduğuna, kocalık ve babalık vazifelerini yerine getiremediklerine dair şikâyetler almıştır. Kadınların kocalarını terk etmelerinin caiz olup olmayacağı sorgulanırken, bu erkeklerin hem askerlik hizmetleri hem de aile hayatlarının zora sokulduğu görülmüştür. Hatta erkeklerin söz konusu durumdan dolayı askerlik yapmaktan çekinir hâle geldikleri anlaşılmıştır. Bu çerçevede Nezaretçe bir karar alınmıştır. Buna göre, erkeklerin askere gitmelerinin önünü açmak, bu hizmet için kimseyi evlilikten mahrum bırakmamak adına 1909 yılından itibaren kişinin askerlik hizmetinin

¹¹⁷ BOA. ZB. 491/1, Tarih: 29 Recep 1326 (27 Ağustos 1908)

¹¹⁸ BOA. ZB. 453/120, Tarih: 04 Zilhicce 1325 (8 Ocak 1908)

¹¹⁹ BOA. ZB.489/105, Tarih: 14 Cemaziyelevvel 1326 (14 Haziran 1908) Bu konuda da örnekler çoğaltılabilir. Diğerleri gibi iş için İstanbul'da bulunan Kayserili Ömer, memleketindeki ailesine ara sıra harçlık attığını hatta yakınlarında 4 mecediye gönderdiğini söyler. BOA. ZB. 490/136, Tarih: 29 Recep 1326 (27 Ağustos 1908) Ailesini bila-nafaka terk ederek İstanbul'a gelmiş olan Trabzonlu Üskübcüoğlu Mustafa'nın, geçenlerde ailesine 178 kuruş gönderdiği, bir müddet sonra yine ol miktar harçlık irsal edeceği anlaşılır. BOA. ZB. 460/87, Tarih: 16 Şaban 1325 (24 Eylül 1907)

¹²⁰ BOA. HR.SFR.04.722/128, Tarih: 29 Ağustos 1889.

¹²¹ Bir arşiv belgesinde, Lâpseki kazası ahalisinden olan bir kız, eniştesinin silah altına alınmasından dolayı kimsesiz kalmıştır. Kızın en yakınlarından kardeşi Mehmet buldurularak, kardeşine harçlık olmak üzere aylık 3 mecediye göndereceğine dair kefaletle bağlanmıştır. BOA. ZB. 491/99, Tarih: 26 Şevval 1326 (21 Kasım 1908) Kardeşi askere giden Şükrü, memleketteki ailesi nafakasız kaldığından hemen onların yanına gitmiştir. BOA. ZB. 490/130, Tarih: 25 Recep 1326 (23 Ağustos 1908)

¹²² BOA. DH.MKT. 791/42, Tarih: 18 Şaban 1321 (9 Kasım 1903)

başlangıcından bir sene geçtikten sonra ailesi ile görüşmesi sağlanmalı, bu süre askerlik hizmetinden hariç tutulmalı, zorda kalan ailelerin erkeklerinin geçmiş sene askerlik borçları affedilmelidir.¹²³ Nitekim boşandığı karısında olan çocuğuna nafaka ödeyen Şirket-i Hayriye memurlarından Hasib Salih Efendi askere alınır ise maaşının kesileceğini ve çocuğunun nafakasını temin edecek başka kimsesi de olmadığından yoksul düşeceğini ifade ederek askerlikten affedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Hasib Salih ve benzer durumda olanlara askerî kanunun 44. maddesi hükmünce af kararı verilmiştir.¹²⁴

Devlet herhangi bir yakını olmayan kişilerin nafakalarını ise kendi sağlama yoluna gitmiştir. Mesela, torunu ile birlikte yaşayan anne Zeynep, oğlunun askerde olmasından "fakruzaruret" içinde yaşadıklarından, nafakalarını temin edecek başka kimseleri de bulunmadığından Tirebolu Belediyesince kendilerine harçlık verilmesini istemiştir.¹²⁵ Öte yandan askerlikteki durumunu istismar eden kişiler de olmuştur. Mesela, İbrahim askerlikten terhis olmasına rağmen memleketi İstanbul yerine Kütahya'ya gitmiştir. Bunu öğrenen İbrahim'in karısı Fatma, kocasının kendisi ve çocuğunu nafakasız bırakarak savuştuğundan mahkemeye nafaka davası açmıştır.¹²⁶

4. Akraba Nafakası

Osmanlı Devleti'nde evli olmasalar da evin geçimini sağlama görevi genellikle erkeklerde olmuştur. Çünkü başka bir bölgeye çalışmaya gittiğinde geride kalan yakınları o kişiden nafaka talebinde bulunmuşlardır. Nitekim 1908 yılında annesini nafakasız bırakarak, İstanbul'a "savuşan" Halil annenin talebiyle buldurularak ilk aşamada 140 kuruş göndermiş, daha sonra da geçimini sağlayacağını temin etmiştir.¹²⁷ Yine aynı yıl Karahisar-ı Şarki'ye bağlı Kuyulhisar kazası Mişör köyü ahalisinden olup İstanbul'da bulunan Demirci Ali'nin kimsesiz kalan annesine bakmak üzere memleketine dönmesi istenmiş fakat "bu gibi valide veya ailesini infak ve iâşe etmeyen kesân haklarında mahkeme-i şeriye müracaatla istihsal olunacak ilâm-ı şeriye ahkâmının inbası" ile işlem yapılacağı belirtilmiştir. Yani kişi bakıma muhtaç oldukları mahkemeye başvurmalı ve mahkemeden o kişinin nafaka temin etmesi ya da geri dönmesiyle ilgili karar çıkmalıdır.¹²⁸ Aslen Bayburtlu olup beş on seneden beri İstanbul Bakırköy'de kabir taşı ameleliği ile uğraşan Osman, memleketteki babasının harçlığını göndermediği için uyarılmış, nafaka hücceti çıkartılarak işleme konulmuştur.¹²⁹ Karısı, annesi, bir oğlu ve kız kardeşini nafakasız bırakıp İstanbul'a "savuşan" Abdullah, Çömlekçiler içinde İşçiler kahvecisi Mustafa Çavuş nezdinde çalışmış. Beş senedir ailesine nafaka göndermediğinden, karısı ile annesi mahkemeye müracaat etmişlerdir.¹³⁰

Fakat yardım talep edecek durumda olmayanların sesini idari yetkililer duyurmuşlardır. Örneğin Göre nahiyesine bağlı Durancık köyünde bir kız bir erkek iki çocuğunu 80 yaşlarında babası ile bırakan, Kasımpaşa Kışla meydanında Mahir ustanın dükkânında helvacılık yapan İsmail, onlara senelerce nafaka göndermemiştir. Oldukça "sefil aç bi-ilâc" bir hâlde geçim için başka "çift ziraati" olmayan dede ve torunlardan dolayı, köyün ihtiyar heyeti ya İsmail'in köye çocuklarının yanına dönmesini ya da geçinmeleri için akçe temin istemesini istemişlerdir.¹³¹

¹²³ BOA. BEO.3782/283588, Tarih: 13 Recep 1328 (21 Temmuz 1910)

¹²⁴ BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 140/42, Tarih: 10 Cemaziyelevvel 1328 (20 Mayıs 1910)

¹²⁵ BOA. DH.MKT. 759/42, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1321 (4 Eylül 1903)

¹²⁶ BOA. ZB. 489/24, Tarih: 11 Rebiyülahir 1326 (13 Mayıs 1908)

¹²⁷ BOA. ZB. 492/19, Tarih: 02 Zilhicce 1326 (26 Aralık 1908)

¹²⁸ BOA. ZB. 492/116, Tarih: 10 Safer 1327 (3 Mart 1909)

¹²⁹ BOA. ZB. 495/17, Tarih: 02 Cemaziyelevvel 1327 (22 Mayıs 1909)

¹³⁰ BOA. ZB. 494/62, Tarih: 12 Rebiyülahir 1327 (3 Mayıs 1909) Bir belgede, Trabzonlu olan Hüseyin, İstanbul'da kayıkcılık etmekte olup babası ve ailesini nafakasız bıraktığından aydan aya münasip miktar nafaka göndermesi ya da memleketine iadesi istenir. Kendisine ulaşılan Hüseyin, kasımdan önce memleketine gidemeyeceğini açıkça beyan edince, İstanbul Polis Müdürlüğü ailesinin nafakasını teminat altına alması gerektiğini bildirmiştir. BOA. ZB. 457/108, Tarih: 18 Safer 1312 (21 Ağustos 1894)

¹³¹ BOA. ZB. 496/38, Tarih: 18 Cemaziyelahir 1327 (7 Temmuz 1909)

Genellikle akrabalarından nafaka talep edenlerin anneler olduğu görülmüştür. Aydın'da Mal Müdürü Muavini Yusuf Ziya Efendi, burada annesini nafakasız bırakıp üç beş seneden beri İstanbul'a gitmiştir. Anne nafaka istemektedir.¹³² Yine bir belgede, anne, oğlu Namık Bey'in evini satıp 35 Osmanlı lirasını gönderdiğini fakat kendisi için belirlenen 100 kuruş nafakasını iki senedir almadığını ifade etmiştir.¹³³ Bazı kişiler de aranıldığında ulaşılamamıştır. Dul annesi ile karısını nafakasız bırakıp giderek Galata tiyatrosunda hokkabazlık eden Nuri Çavuş, bir sene önce buradan bir tiyatro kumpanyasıyla Mersin'e gidip bir daha İstanbul'a dönmemiştir.¹³⁴

5. Gayrimüslim Ailelerde Nafaka

Osmanlı tebaası altında yaşayan gayrimüslim ailelerde nafakayla ilgili ortaya çıkan problemler, Müslüman aileler ile benzerdi. Her iki aile yapısında da nafaka yükümlülüklerinin belirlenmesi önemliydi. Gayrimüslimler de Müslümanlar gibi aile hukuku bakımından kendi dinî kurallarına bağlı idiler. Yani nikâh, drahoma, çeyiz, vasiyet ve nafaka gibi konularda yaşanan anlaşmazlıklarda çözümler gayrimüslimlerin kendi dinî hükümleri ve geleneklerine göre gerçekleştirilmiştir.¹³⁵ Din adamları kendilerine verilen beratlarla kendi dinî kurallarını uygulamakla yetkili kılınmışlardır.¹³⁶ Aile hukukuna ilişkin meselelerin davaları patrikhanelerde kurulan heyetlerce görüşülmüş ve gereği Osmanlı Devleti'nin icra memurlarınca yapılmıştır.¹³⁷

19. yüzyılın Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin aile hukuku ile ilgili meselelerde isterlerse, şeri hukuka göre hükmedilmek üzere Osmanlı mahkemesine de başvurabilme yolunu açık tutmuştur. Nitekim gayrimüslim kadınların şeriye mahkemelerinde nafaka taleplerini sıklıkla dile getirdikleri olmuştur. Eşinin kendisini nafakasız bıraktığını belirtip günlük nafaka talep edenlerin yanı sıra eşinin kaybolması ya da başka sebeplerle ikametini değiştirmesi gibi nedenlerle hem kendisi hem de çocukları için nafaka isteyen gayrimüslim kadınlar da vardır.¹³⁸

Bazı cemaatler aile hukuku ile ilgili meselelerin Osmanlı mahkemelerinde görülmesini hoş karşılamasa (hatta yasaklasa bile) da Osmanlı hukukunca yasal görüldüğü için evlilik, nafaka ve miras konuları söz konusu hukuka uygun halledilebilmişti.¹³⁹ Nitekim 1906 yılında Ermeni cemaatinden Ressay Simon Yazıcıyan Efendi'nin eşi Bantik ile çocuklarına Üsküdar Şeriye Mahkemesi tarafından 300 kuruş nafaka bağlanmıştır. Fakat Ermeni Patrikhanesi kendi cemaatine ait kişilerin nikâh, boşanma, vesayet, nafaka vs. gibi aile hukukuna dair konuların kendi yetkilerinde olduğunu belirterek karara itirazda bulunmuştur. Dönemin şeyhülislamı Mahmud Celaleddin, tarafların kendi rızası ile şeriye mahkemesine başvurmalarından dolayı itirazın kabul edilemeyeceğini, Üsküdar mahkemesince verilen nafaka kararının uygulanacağını belirtmiştir.¹⁴⁰ Bu konuda Simon Yazıcıyan'ın eşi Bantik, yapılan itirazla ilgili Şûra-yı Devlete verdiği dilekçede de kendini gayet güzel ifade etmiştir. Buna göre kendisi ve çocuklarına Üsküdar Şeriye Mahkemesine başvurmaları neticesinde aylık 300 kuruş nafaka bağlandığını, hiçbir nizamnamede gayrimüslimlerin nafaka vs. konularında şeriye mahkemelerine başvuramayacağına dair katî surette bir kararın bulunmadığını belirtmiştir.¹⁴¹ Nitekim 1891

¹³² BOA. BEO. 517/38729, Tarih: 19 Cemaziyevvel 1312 (18 Kasım 1894)

¹³³ BOA. DH.MKT. 2039/39, Tarih: 16 Cemaziyelahir 1310 (5 Ocak 1893) Gerde kazası Çay köyünde oğlu ile karısı ve annesini terk edip Erdek kazasında Süleyman'ın yanında çobanlık eden Sadık'ın buldurularak memleketine iadesi istenmiştir. BOA. ZB. 490/32, Tarih: 14 Cemaziyelahir 1326 (14 Temmuz 1908)

¹³⁴ BOA. ZB. 491/36, Tarih: 19 Şaban 1326 (16 Eylül 1908)

¹³⁵ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*, (Ankara: TTK Basımevi, 1989): 11,14. Tuba Çınar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma", *Avrasya İncelemeleri Dergisi VII/2*, (2018): 108-109.

¹³⁶ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*,14.

¹³⁷ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*,14

¹³⁸ Seda Esirgen Örsten, "Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslim Kadın", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 65 (3)*, (2016): 910.

¹³⁹ Çınar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma", 110-111.

¹⁴⁰ BOA. BEO.2807/210492, Tarih: 22 Safer 1324 (17 Nisan 1906) BEO.2869/215139, Tarih: 19 Cemaziyevvel 1324 (11 Temmuz 1906)

¹⁴¹ BOA. Şûra-yı Devlet (ŞD) 2752/23, Tarih: 08 Safer 1324 (13 Nisan 1906)

yılındaki bir arşiv belgesi de bu durumu doğrulamaktadır. Buna göre, Ermeni Murahhaslığı, kendisine gelen nafaka davasını şeriye mahkemesine havale etmiştir. Ermeni milletinden olan Marim kızı Zatar, çocuklarının nafakasını vermediği gerekçesiyle kocasını Ermeni Murahhaslığına şikâyet etmiştir. Fakat söz konusu kurum, boşanmaya bağlı nafaka davalarının patrikhanelerde görüldüğünü, buna benzer evlat nafakalarının şeriye mahkemelerinde işlenmesinin daha uygun olacağını söyleyerek, davanın Adana Şeriye Mahkemesinde bakılmasına vesile olmuştur.¹⁴²

Öte yandan bazı patrikhaneler kendilerince alınan kararların uygulamaya dökülmediği hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Bunlardan birisi olan Rum patrikhanesi 1890 yılında nikâh, çeyiz, drahoma, nafaka, vasiyet gibi patrikhanece görülen davaların adliye dairelerince uygulanmadığına işaret etmişlerdir. Adliye ve Mezahib Nezareti ise, hükümlere uygun verilen kararların uygulandığını savunur. Aslında Patrikhane nikâh, çeyiz, boşanma gibi konularda şikâyetle bulunmaz. Fakat nafaka konusunda patrikhanece tayin olunacak nafaka miktarında iki taraf arasında bir anlaşmazlık olduğunda konunun yine kurum yetkililerince araştırılıp çözülmesi dileğinde bulunulur.¹⁴³

1909 yılına gelindiğinde ise hâlâ daha gayrimüslimlerin velayet ve nafaka davalarının şeriye mahkemelerinde görülmesine patrikhanelerce şikâyetlerde bulunulduğu anlaşılmıştır. Söz konusu yılda kadınlara bağlanan nafakadan ziyade çocuk nafakalarında ve velayet davalarında Adliye ve Mezahib Nezaretinin tetkiki sonucu karara varılması gerekli görülmüştür.¹⁴⁴ En sonunda ise, gayrimüslim cemaati nafaka davaları, 1910 yılında Şûra-yı Devlet heyetince tetkik edilerek müzakere edilmiş, 1913 yılında da karara bağlanmıştır. Buna göre;

-Rum patrikhanesi mensubu eşler, ortak rızasıyla şeriye mahkemesine başvurabilecek, patrikhane Osmanlı Devleti'nin "teba-yı devlet-i milliyeye hâkim tabi'î nesebinden" dolayı davanın görülebileceğini kabul edip itirazda bulunmayacak.

-Rum patrikhanesince verilen bir nafaka kararını hükümsüz bırakmak amacıyla kocanın şeriye mahkemesi nezdinde karısı aleyhine konuşması itaat davasının görülmesine teşebbüs edilmesine sebep olacaktır. Bundan dolayı nafaka davalarının bazıları boşanma üzerine olsa da eşlerin arasında nikâh, boşanma ve buna bağlı nafaka tayini meselesi patrikhanece bilinmelidir.

-Çocuklara nafaka takdirinde hatta eşlere ait nafaka davalarında bile ne patriklik, metropolitlik beratlarında ne de patrikhane nizamnamesinde ruhani liderlerce görülmesine dair kesin bir kayıt yoktur.

-Adı geçen dairelerce nafakanın esas ve miktarı hakkında itiraz olmadıkça karar şeriye mahkemelerince de görülüp uygulanmalıdır.

-Kocanın ölümü ya da kaybolması hâlinde eş ve evlat nafakaları babadan başka akrabalara aittir.¹⁴⁵ Özellikle Rum patrikhanesinin velayet ve nafaka konusundaki itirazlarına karşı çıkarılan bu kararlar ile Osmanlı Devleti, Rum milletinin söz konusu davalarına karşı görüşlere son vermeyi amaçlamıştır.

¹⁴² BOA. DH.MKT. 1906/118, Tarih: 29 Cemaziyelevvel 1309 (31 Aralık 1891); Yine Katerin Kaymakamlığı nafaka, nikâh vesair davalar hakkında şeriye mahkemesine müracaat eden muhtaç kadınlardan bazılarının kasabaya birkaç saat uzak mesafede tebligatın jandarma vasıtasıyla yapılmasını istemişlerdir. BOA. TFR.I.SL.161/16095, Tarih: 13 Ramazan 1325 (20 Ekim 1907)

¹⁴³ BOA. MV.55/26, Tarih: 19 Zilkade 1307 (7 Temmuz 1890)

¹⁴⁴ BOA. MV. 131/53, Tarih: 23 Şaban 1327 (9 Eylül 1909)

¹⁴⁵ BOA. MV.137/49, Tarih: 06 Safer 1328 (17 Şubat 1910) BOA. Dâhiliye Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ.) 30/53, Tarih: 20 Zilkade 1331 (21 Ekim 1913)

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısında devlet, modern çağın da gereği olarak yerleştirmeye çalıştığı sosyal devlet anlayışı ile aile hukuku gibi konulara daha fazla müdahil olmaya çalışmıştır. Bu anlamda nafaka, velayet, boşanma gibi konularda aldığı dilekçelerde yardım taleplerine mahkemelerinde öncelik verip işlese de bu konudaki sorumluluğu yine aile içinde çözmeye çabalamıştır. Yani Osmanlı Devleti erken dönemlerde olduğu gibi söz konusu dönemde de nafaka temini konusunda ilk sorumluyu koca ve erkek akrabalarına devretmiştir. Ancak kimsesi olmayanlara muhtacin taifesinden ya da padişahın atıyye-i seniyyelerinden faydalandırmıştır. Genellikle kadınların kendisi ve çocukları adına nafaka talepleri, devletin çeşitli kademelerinde sabit gelir ile çalışanların maaşından kesinti şeklinde alınmıştır. Ancak aylık geliri belli olmayanlar bunu ödeyememişler, sıkıntı çekmişlerdir. Bu konuda çocuk ve kadını mağdur etmek istemeyen devlet, farklı cezai yaptırımlar uygulamıştır. Bu çerçevede bazı kocalar ya şartlı boşanma ya da geçim sıkıntısı çektiğini belirtip maddi yardım talep etmişlerdir.

Boşanma sonrası nafaka sorunlarının dışında, bu dönemde erkeklerin ailelerini birkaç gün ya da aydan 10, 17 seneye kadar terk ettiği bu süre zarfında arayıp sormadığı ve geçimlerini sağlamadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple kadınlar, hem geçim sıkıntısı çektiklerinden hem de evliliğini netleştirmek istemelerinden ötürü kocalarını aramaya girişmişlerdir. Bulduklarında dönemin para birimine göre, 1 Osmanlı lirasından 200 kuruş vs. kadar önce peşinen daha sonra taksitli kefalete bağlanmışlardır. Ancak burada taksit miktarları belirtilmediğinden ya da düzenli ödeme yapılmadığından kadınlar yine geçim sıkıntısı çekmişlerdir. Evini terk ederek savuşup giden erkeklerin genellikle işe girme sebebiyle evden ayrıldıkları ve çoğunlukla bir zamanlar "taşı toprağı altın" diye adlandırılan İstanbul'a gittikleri anlaşılır. Bazı kişilerin kendilerine yeni düzen kurdukları bazılarının da eşlerini boşadıkları görülür.

Uzun süre askerlik görevinde olan kişilerin de geride kalan aileleri geçim sıkıntısı çektiğinden bir yıl sonra görüşmelerine nafaka temini konusunda başka kişi olmadığında da askerlikten affedilmelerine karar verilir. Gayrimüslim ailelerinin ise, bu dönemde boşanma, nafaka, velayetle ilgili davalarının Osmanlı mahkemelerinde görüşülmesinde sorunlar yaşanmıştır. Bunda devletin yaşadığı isyan ve karışıklıkların etkili olduğu aşikârdır. Fakat devlet, Patrikhanelerce istenmeyen söz konusu duruma çözüm bulmaya çalışmıştır.

Genel itibarıyla nafaka konusunda devletin de müdahil olmasına rağmen kadın ve çocukların sıkıntı yaşadıkları, mahkemeye sunulan yardım dilekçelerinin çoğunluğundan anlaşılmaktadır. Belgelerin yoğunluğunun 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyıl başlarında olduğu tespit edilir. Dönem, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı gibi sonuçları oldukça ağır olan bir savaşın yaşandığı, ekonomik krizlerin meydana geldiği, salgın hastalıkların artış gösterdiği, birden fazla ayaklanmanın çıktığı II. Abdülhamid devridir. Dolayısıyla devletin içinde bulunduğu sorunlar sebebiyle de boşanma, nafaka gibi aile hukukunu ilgilendiren meselelerle ilgili problemlerini tam anlamıyla çözemediği ve durumun ileriki dönemlere kaldığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA.), Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO.) Dosya No.: 3330, Gömlek No.: 249721, 462/34594, 389/29140, 2215/166098, 52/3838213/15964, 1002/75106, 1012/75883, 3755/281555, 3847/288501, 1194/89545, 12/891, 3782/283588, 517/38729, 2807/210492, 2869/215139, BOA., Dâhiliye Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ.) 30/53, (BOA.), Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 2001/9, 1636/87, 2054/37, 2057/71, 956/63, 12/28, 835/3, 2189/83, 1590/40, 1764/96, 1495/105, 1924/69, 1589/19, 1613/110, 1610/113, 1793/111, 1844/98, 1586/51, 406/19, 193/13,

546/60, 1737/73, 311/45, 337/29, 1700/7, 334/67, 407/20, 2423/22, 935/26, 1646/49, 746/88, 1611/74, 1629/26, 193/28, 886/19, 1922/44, 683/15, 2046/47, 70/49, 2182/88, 1785/46, 2552/34, 2010/23, 1991/86, 683/4, 791/42, 759/42, 2039/39, 1906/118, BOA., Dâhiliye Tahrirat Kalemî (DH.EUM.THR.) 52/66, BOA., Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.) 739/89, 333/84, 760/158, 590/152, 551/11, 551/44, 777/98, 551/98, 722/128, BOA., Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.) 176/13, 179/51, BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) 140/42, 55/26, 131/53, 137/49, BOA., Şûra-yı Devlet (ŞD.) 2752/23, BOA., Teftişat-ı Rumeli Evrakı Arzuhaller (TFR.I.ŞKT.) 18/1730, 16/1520, 157/15700, BOA., Teftişat-ı Rumeli Kosova Evrakı (TFR.I.KV.) 175/17481, BOA., Teftişat-ı Rumeli Selânik Evrakı (TFR.I.SL.) 70/6962, 161/16095, BOA., Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) 26/16, BOA., Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS.) 334/68, BOA., Zaptiye (ZB.) 477/17, 409/32, 446/86, 489/15, 488/23, 490/102, 425/133, 477/152, 489/103, 494/24, 488/26, 404/62, 477/48, 497/38, 491/67, 496/2, 494/1, 475/95, 476/131, 476/151, 492/34, 488/57, 416/86, 491/56, 491/65, 491/50, 489/140, 488/90, 458/25, 460/67, 494/24, 477/46, 492/110, 494/70, 494/11, 497/36, 457/99, 488/100, 496/32, 459/56, 489/28, 489/30, 490/24, 477/59, 492/81, 460/67, 477/48, 425/156, 439/56, 478/75, 488/105, 424/61, 489/19, 489/55, 489/92, 489/147, 478/11, 478/67, 481/120, 449/17, 453/74, 459/55, 475/73, 475/78, 475/99, 477/8, 490/94, 488/26, 388/97, 494/45, 458/15, 458/79, 477/13, 490/74, 490/117, 491/32, 495/8, 494/21, 494/49, 492/80, 458/75, 461/23, 439/63, 492/84, 490/82, 474/131, 448/21, 460/27, 350/148, 474/126, 454/92, 491/1, 453/120, 489/105, 490/136, 460/87, 491/99, 490/130, 489/24, 492/19, 492/116, 495/17, 494/62, 457/108, 496/38, 490/32, 491/36.

Tetkik Eserler

- Akkaya, Mustafa, "Osmanlıda 16. ve 17. Yüzyıllar Arasında Nafaka Uygulamaları ile Satın Alma Gücü Arasındaki İlişki", *History Studies*10/7, (2018), 295-319.
- Aktan, Hamza, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* 2, (1992), 396-433.
- Aydın, M. Âkif, "Osmanlı Hukukunda Kazâi Boşanma "Tefrik"", *Osmanlı Araştırmaları V*, (1986), 1-12.
- Bardakoğlu, Ali, "Hıdâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*17, (1998), 467-471.
- Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*, Ankara: TTK Basımevi, 1989.
- Cengiz, Gül Hanım, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Sosyal Yardım Uygulaması: Tev'em Maaşı", *OTAM* 41, (2017): 57-78.
- Çınar, Tuba, "Osmanlı Toplumunda Ayağı Bağlı Kadınların Yakarışları: Ya Nafaka Yahut Boşanma", *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, (4-5 Mayıs 2018), 1-22.
- Çınar, Tuba, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma", *Avrasya İncelemeleri Dergisi VII/2*, (2018), 106-152.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 32, (2006), 282-285.
- Esirgen Örsten, Seda, "Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslim Kadın", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65(3), (2016), 893-935.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Timaş Yay., 2010.

- Özbek, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İstanbul: İletişim Yay., 2013.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I-II, İstanbul: MEB Yay., 1993.
- Sami, Şemseddin., *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yay., 2004.
- Savaş, Saim, "Fetva ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, (1992), 504-547.

Summary

Within the scope of the research, the alimony that the spouses paid or could not pay in return for which the women demanded on behalf of themselves and their children was examined in the light of archive documents. Alimony in documents is divided into two; demanded after the divorce and after the disappearance of the husbands. The common problem regarding both is the inability of the men to pay the alimony although they are responsible for the maintenance of the household. Even if the situation is taken to court, there is no continuity in payment even if it is connected in advance or in installments. Here, the alimony of people working in the government positions is excluded. Although the Ottoman State struggled to intervene in the situation with the social state understanding as a requirement of the age, this was not possible due to the conditions it was in. In the research, the problems of alimony in the family were discussed in detail with the solutions produced by both the state and the women themselves.

In the Ottoman Empire, since there was no loss of the wife in the alimony of women and children after divorce, alimony could be obtained from the husband's salary or from the income or assets he obtained. In fact, in the payments made from the salary, the alimony of women and children could be calculated separately and paid retrospectively. After divorce, sometimes women waived their own alimony because they knew about their husband's financial situation and only demanded the alimony of their children.

Those who did not pay or accept the alimony debt were subjected to criminal sanctions such as imprisonment. Despite this, there were those who persistently did not pay the alimony of the woman and the child, and they did not care about the canonical ways or enforcement offices applied. For this reason, women found the last resort in divorcing their husbands and offered to give up alimony if they divorced. But here, even if the husband divorced, he had to pay the alimony of his child.

In the late 19th century and the beginning of the 20th century, in the Ottoman Empire, in addition to the alimony problems they experienced after divorce, women submitted alimony petitions to the court stating that they often suffered from financial difficulties due to the fact that their husbands were "gâib". Women, who have not heard from their husbands for a long time, have demanded that their husbands provide alimony if they are alive and that they have been helped if they die. The state, on the other hand, sometimes did not refuse such requests for assistance, and sometimes it turned it down due to the financial crisis of the treasury, that is the state.

Missing husbands, who are wanted by the request of their wives and sometimes their families, first give them a certain down payment, and then they are made "kefalete rabt" and "taht-ı temine" to pay regularly or to return to their families. However, despite this, the husbands who made the first payment after being found did not finalize the subsequent payments and almost fended off their wives.

Some women have resented their husbands by requesting divorce if they do not provide alimony. It has been observed that some women divorce as a result of their demands, and some

receive alimony from their husbands who do not consent to divorce. Others paid for their wives travel allowance and took them with them. Some husbands who do not want to return have divorced their wives and built a new life for themselves.

When the wives of men who are in the military are victims, the priority in providing alimony is again from the closest relatives. If there are no relatives, the state has provided assistance itself. In 1910, the Ministry of War received complaints that some soldiers kept their wives and children with relatives for years without taking them with them with a very small amount of alimony and that they could not fulfill their duties as husbands and fathers. In this case, while it was questioned whether it would be permissible for women to leave their husbands, it was seen that both the military service and family lives of men were put into difficulty. It has even been understood that men have become hesitant to do military service due to this situation. In this context, a decision was taken by the Ministry. Accordingly, in order to pave the way for men to go to the military and not to deprive anyone of marriage for this service, it should be ensured that the person meets with his family after one year has passed from the beginning of military service as of 1909, this period should be excluded from military service, and the military debts of the men of the families who are in difficulty should be forgiven.

Although the alimony cases of non-muslim families were heard in Ottoman courts as well as their own courts, some problems arose in this regard. It is obvious that the rebellion and turmoil experienced by the state are effective in this. However, the state has tried to find a solution to the situation that is not wanted by the Patriarchates.

In general, despite the involvement of the state in the issue of alimony, it is understood from the majority of the aid petitions submitted to the court that women and children are experiencing difficulties. The density of documents is found to be in the last quarter of the 19th century and the beginning of the 20th century. The mentioned period was the reign of Abdulhamid II, in which the Ottoman-Russian war of 1877-78 took place with very severe consequences, economic crises occurred, epidemic diseases increased, and multiple uprisings broke out. Therefore, due to the problems that the state is in, it is understood that it cannot fully solve its problems related to family law issues such as divorce and alimony and that the situation continues in the following periods.